لونګين

ليکوال

باز محمد عابد

WWW.SAMSOOR.COM

د عابد کلتوري او هنري راپورونه

د فعـــال اديـــب بازمحمـــد عابـــد د هنـــري راپورونـــو ټولګـــه مـــې تـــر لوســـتو وروســـته بيـــا راخســـتې، غـــواړم لـــه هغـــو ډېـــرو خبـــرو څـــو لـــه تاســـې ســـره شـــريکې کـــړم چـــې مالـــه دې ټـــولګې اخســـتي. لـــومړی راپـــور يـــې دی "پېښـــور پـــه سندرو کې".

دا زمـــا لپـــاره يـــو احساســـاتي ســـرليک دی، ځکـــه چـــې زمـــا د ژونـــد ښـــه او ډېـــره برخـــه لـــه دغـــې ســـيمې ســـره تړلـــې پـــاتې شـــوې ده. خـــو زه بايـــد درتـــه د عابـــد پـــر پنځـــونو خبـــرې وکړم، بيا به پېښور ته ځو.

دا راپورونـــه پـــه آره مانـــا هنـــري دي، مـــوږ پـــه رســـنيو کـــې يـــو شـــمېر داســـې خلـــک وينـــو چـــې هنرمنـــدان نـــه دي خـــو د هنـــر پـــه اړه راپورونـــه چمتـــو کـــوي، دا راپورونـــه پـــه لويـــه ولکـــه کـــې هنـــري دي، خـــو پـــه ځـــانګړې مانـــا هنـــري نـــه بلکـــې ژورناليســـتيک دي، ځکـــه چـــې هـــر خبريـــال يـــې جـــوړولای

شي، خو که هنرمند د رسنیو لپاره هنري راپورونه ولیکي هغه په دواړو ماناو کې هنري راپورونه دي.

د عابد صیب د پیل په راپور کې د یوې سندرې سره ترلې برخه لولو:

«کله چې کومه کلیوالـه مئینه لـه خپل مئین نه د سینګار لپاره غوښتنه کوي، که خپله چوپه هم وي نو د کشور سلطان په خوله ګویانه شي، دا چې هغه د کشور سلطان په خوله ګویانه شي» د تغزل لوړ پوړ دی، پسرلي صاحب راته یو وخت ویلي و چې څوک ښه غزل لیکي هغه هر څه ښه لیکلای شي، او لا چې ښه کیسه هم ولیکي بیا خو خبره بیخي جوړه ده، ځکه چې په انګریزۍ کې راپور او کیسې دواړو ته Story وایي.

د عابد تر مخکې تیرې شوې جملې وروسته نو بیا د هنر یوه تللې بلبله د پېښور د ګلو دا سندره بولي:

که په همزولو کې مې ګورې
فرهت په تبۍ تور د باجوړ ګلونه
وئ میده میده لکه د زرکې تګ کومه
کمیس تور ماته راوړه
تازه تازه ګلونه درې څلور ماته راوړه
لاړشه پېښور ته کمیس تور ماته راوړه

تازه تازه ګلونه درې څلور ماته راوړه.

باز ليکي:

«او کله چې د پېښور دا ښکلا بد رنګو ونه شوه زغملی نو یو ځل بیا فضل سبحان عابد راپورته شو او د لر بر پښتنو د زړه ناره يې د حشمت سحر له خولې وايسته:»

په پېښور کې پرهر مه جوړوئ
لا د کابل پرهر ورغلی نه دی
دلته لا بل د وينو جام ډکوې
هغه ډک جام دې لاګوټلی نه دی
په پېښور کې پرهر مه جوړوئ
وه په پېښور کې پرهر مه جوړوئ

عابد صيب د ګڼو کلتوري ارزښتونو په اړه راپورونه چمتو کړي دي، د بېلګې په ډول، د رنجو کلتوري ارزښت، شين خال، د چيندرو لوبه، پېزوان، ډولۍ، افغاني ګنډه کميس او نور.

تر دې چې عابد صيب پر مازيګر هم يو زړه راښکونکی هنري راپور ليکلی. دا ماته ډېر په زړه پورې و، له مازيګر سره ډېر زرين هنري کره وړه تړلي دي، خو حېرانونکې ده پر دې اړه مې راپور نه وو

اوربدلی. مازیګر که له یوه پلوه مذهبي ارزښت لري، له بلې خوا ښکلا یز ارزښت یې هم سترګې بریښوي، په قرآن کې الله تعالی وایي (والعصر) تفسیرونکي له عصر نه مازیګر یا زمانه مانا اخلي نو چې خدای پرې سوګند کوي اسماني ارزښت به یې څوک وتلي؟

همدا راز ویل کېږي چې د مازیګر پر مهال د ځمکې پرښتې بلل کېږي او لمونځ یې هم د نورو لمونځونو ساتونکی بلل شوی دی. ښایي همدا یې لاملونه وي چې پښتانه وایي:

مازیګری دی ښېرې مه کړه
ته به د ناز ښېرې کوې رښتیا به شینه

خو دا یو اړخ و. مازیګر ګودر ته د تللو وخت دی. هغه مهال چې شفق نرۍ ته زرین رنګ ورکړي ډله ډله نجونې ګودر ته ځي، او دا چې د پښتنو ټولنه یوه تړلې ټولنه ده نو دا وخت د دیدنو وخت دی.

مازیګر ښه دی دیدن کېږي
ورکه غرمه شه لیلی کور کوي خوبونه

مازیګر د وختونو زرین تاج دی چې وړانګې یې په سندرو، انځورونو، او خیالونو خپرې دي او د عابد صیب هنر پېژندونکی ذوق د ستاینې دې چې دا

ارزښت یې هم ارزولی دی.

دا ټول زمونږ کلتوري ارزښتونه او ورسره تړلي توکي دي. د دې خوندي کول خورا ډېر ارزښت لري. ځکه چې له دغو ارزښتونو او توکیو یو شمیر اوس شته او یو شمېر یې نه. د عابد صیب په څیر د هر باشعوره انسان دنده جوړېږي چې ګټور مړه بیا راژوندي کوي او ژوندي یې پر مخ بوځي.

عابد صیب دا مسیحایي په ښه توګه کړې ده. خو یوه خبره بله هم کول غواړم او هغه دا که دا توکي او ارزښتونه د ژوند له ډګره وځي، دا به شوني وي.

خو د شعر او ادب په ډګر کې به تل ژوندي وي، ځکه مونږ دا دودونه او پسولونه له زرګونو کلونو راهیسې کارولي، زمونږ د وینې برخه ګرځېدلې او په لاشعور کې یې ځای موندلی. او چې دا سې ده نو راروان نسلونه به هم دا هرڅهٔ پیژني او د لا ډېر پیژند ګلوئ لپاره به د عابد صیب کتاب ته مخه کوي. دا چې زه خبریال یم نو د عابد صاحب د تدارک یوه بله خبره هم باید وکړم او هغه دا چې دغه پسول شوي توکي، تر ډیره په ښځو پورې اړوند دي. لیکنی خبریالي اسانه ده خو په غړیزه خبریالی کې غړونو ته بنستیزه اړتیا وي. د عابد صیب

ستایل په کار دي، چې دې ټولو ته یې د ښځو غږونه پیدا کړي دي، چې دې چارې د عابد صیب کارته خیر نیز ارزښت ورکړی دی.

د عابد صیب پر کتاب، کتاب لیکل کیدای شي خو زه به ډیر ستاسي لوستونکو او کتاب ترمنځ دیوال نه جوړېږم. زما د عابد صیب کتاب ډیر خوښ شو خو یوه خبره که د نظر ماتي لپاره وکړم، ای کاش د دغو دودونو، پسولونو او ارزښتونو د مخینې او تاریخ په اړه هم څو جملې وای.

خیر دا روانې چارې دي عابد صیب چې همدومره وکړي ډیره ده ګوندې سبا څوک د دغو ارزښتونو په مخینې پسې هم پیڅې پورته کړي او متې به وهي.

په مینه او درنښت

مصطفی سالک

د کلتوري ایمپیریالیزم پر وړاندې مبارزه

کلتور دوه اړخه لري. يو يې مادي هغه دی او بل غير مادي. په مادي اړخ کې يې له کور، ګاونډ، ښوونځي، جومات، درمسال، دفتر، کلي، ښاره واخله تر موټر، الوتکې، کمپيوټر او موبايل ټيلي فونه هر څه راځي. غير مادي کلتور، د ټولنې د وګړو عادتونه، عقيدې، کړه وړه، ژوند ژواک، ژبه، دين او ارزښتونه وغيره راځي. مادي او غير مادي دواړه بڼې يا اړخونه، له يو بل سره تړلي دي او پر يو بل اغېز لري.

د کلتور مادي اړخ په دودونو، رواجونو او عادتونو کې د بدلون لامل ګرځي؛ لکه د شلمې او يوويشتمې پېړۍ له تخنيکي ايجاداتو سره د افغانانو په دودونو او رواجونو کې هم ډېر بدلونونه راغلل. همدا راز، کله کله دودونه دومره زورور وي چې په نوره نړۍ کې د مادي او يا غير مادي دواړو کلتوري بڼو پر ضد ولاړېږي. که څه هم پر ښځو زور زياتی د عربانو دود دی

او د افغانانو هغه نه دی خو په افغانانو کې له پخوا راهیسې رواج شوی دی او د نوي عصر تر بدلونونو وروسته نن هم افغاني ښځې هومره ازادې نه دي چې په کار وه. بلې خوا ته بیا داسې دودونه دي، رواجونه دي چې د افغانانو د اصلي او ریښتیني کلتور ښکارندویي کوي او هغه په ورکېدو دي. همدا راز، داسې مادي کلتوري شیان دي چې هغه هم په ورکېدو دي.

افغانان په دې ویاړي چې د بشري تمدن له لومړیو هغو دوی هم دي، مانا دا چې افغانان هم له پینځه واخله ۲۰۰۰ کاله تاریخ لري. د ټولنپوهنې او لرغونپوهنې کتابونه ښیي چې مدنیتونه پینځه یا شپږ زره کاله تاریخ لري. له دې پرته انساني تاریخ لسګونه زره کاله پخواني دی. د بشري جینونو (Genes) سفر یوه مطالعه ښیي۱، د افغانستان په شمال کې د پامیر غرونو په لمن کې لسګونه زره کاله پخوا انسانان اوسېدل چې بیا یې څه شمال - ختیځ ته وکوچېدل، څه جنوب ته لاړل او څه هم شمال - لویدیځ لوري ته. یانې کله چې موږ د افغانستان د ۵۰۰۰ کالونو د تاریخ خبره کوو نو د دې دا مانا نه وي چې ګواکې پینځه زره کاله مخکې خلک دې خاورې ته راغلل او د باختر یا اریانا په نوم یې دلته

هیواد جوړ کړ. بلکې رینښتیا دا دي چې هغه کسان چې اوس افغانان بلل کېږي هغه د همدې خاورې اصلي اوسېدونکي دي.

نو په تاریخي توګه خو موږ دا زباتولای شو چې افغانان دومره زړه سابقه لري. په دې ترخ کې موږ لرغوني اثار هم لرو. خو په کلتوري توګه، د افغانانو دودونه، عادتونه، کره وړه، لباس، ټولنیز ارزښتونه دا هر څه له پلرونو، بچیو ته له وخت سره منتقل شوي دي خو موږ یې د کره والي په اړه اکثر یو شمېر ستونزې لرو. د بېلګې په توګه، افغانان په بدو کې ښځې ورکوي او دا د افغانیت یا پښتونولۍ د غیر رسمي قانون یوه برخه بولي. زه په بدو کې د ښځو ورکول په هیڅ صورت د افغانانو دود نه بولم. زما دریځ او دلیل دا دی چې دا د عربانو دود دی چې په افغانانو کې هم رواج شوی دی. همدا راز، د غیرت په نوم د ښځو وژنه هم د افغانانو دود نه دی.

که موږ تاریخ ولولو نو دا په ډېرو کتابونو کې لیکل شوي چې د اسلام تر محمدي (ص) ظهور[1] مخکې به

[1] زه ورته محمدي ظهور ځکه وایم چې د اسلامي کتابونو له وینا سره سم، اسلام له آدم علیه السلامه پیل شوی دی او دا دین پر حضرت محمد (ص) بشپړ شو. په قران کې هم داسې خبره راغلې چې دین بشپړ شو.

عربانو نه یوازې د غیرت او شرم له وجې خپلې نوې پیدا شوې لوڼه ژوندۍ په ځمکه کې ښخولې بلکې ښځې به خرڅېدې، د ډالۍ په توګه به ورکول کېدې او د جنګونو په صورت کې به د مینځو په توګه ساتل کېدې. د عربانو له پاره دا د شرم خبره وه چې لوڼه یې بل کس ته واده شي نو ځکه یې له زېږون سره سمې ښخولې. د پیغمبر له راتګ سره دا دود ورک شو. خو ریښتیا دا دي چې د پیغمبر(ص) تر مړینې وروسته، تاریخ ښیي، چې کله اسلامي نظریه نورو هیوادونو ته تلله او عربانو پر نورو هیوادونو حملې کولې او هلته یې اسلام خپراوه نو دا دود یې هم له ځانه سره یووړ. دا یو حقیقت دی چې دودونه دومره په اسانۍ نه ختمېږي. د پیغمبر(ص) او خلفاء تر مړینې وروسته، عربانو خپل دودونه بیرته ژوندي کړل. ان دا چې د پیغمبر تر مړینې سمدستي وروسته عربان یاغي شول او بیا ابو بکر صدیق (رض) د هغوی پر ضد وجنګېد. خو هر ځای چې عربانو اسلام وړی دی هلته یې د دې دین په نامه خپل دودونه هم پر خلکو پلي کړي دي. که نه دا حقیقت دی چې له افغاني خاورې پیدا شوي دیني کتابونه لکه اویستا او داسې نور ټول ښځو ته یو ځانګړی مقام او ځای ورکوي. افغانانو به د خپلو ښځو دومره درناوی

کاوه چې نوم به يې نه اخيسته. بل د افغانانو ټولنه ډېره ازاد يپاله هغه وه. ټپې او کاکړۍ غاړې له نيمو زياتې ښځو ويلې دي او شاعرانې يې ځکه ګمنامې پاتې شوې دي چې د ښځو نوم اخيستل بده خبره ګڼل کېده او تل به ورته درناوی کېده. ټپې او غاړې خو ډېرې پخوانۍ دي. دا شا و خوا ۱۳۰ کاله مخکې، د انګليس- افغان جګړې پر مهال د پېغلې ملالۍ ټپه هر کس ته ياده ده. تر دې مخکې نازو انا هم ټولو ته ياده ده. د ملالۍ په څېر نن يوه پېغله خپل نامزاد يا مين ته داسې ټپه د ټول ولس مخامخ نشي ويلای. نو د ازادۍ تر دې لوی ثبوت بل څه کېدای شي؟

همدا راز، اکثر دا ويل کېږي چې ولسواکي (ډيموکراسي) د افغانانو له پاره نوې خبره ده. دا هم ناسمه ده. لويه جرګه د ډيموکراسۍ يو ډول دی. جان کين په خپل کتاب[2] کې د لرغونې ډيموکراسۍ يا ولسواکۍ قسمونه ليکلي دي. په هغو کې يو اسمبلي ډيموکراسي[3] نومېږي. د جان کين په کتاب کې راغلي، په پخواني يونان کې به له هرې سيمې کسان ايتنز ته ورتلل او هلته به يې د خپلو دولتونو او د بېلا بېلو

---

[2] Kean, John: ''The Life And Death of Democracy'', London: Simon & Schuster, 2009.

[3] Assembly Democracy

مسلو په اړه وينا ګاني او بحثونه کول. لويه جرګه هم دې ته ورته ده. د هرې سيمې د ولس لخوا ټاکل شوي استازي يو مرکز ته ورځي او پر يوې لويې مسلې خبرې کوي او د هغې د حل لارې لټوي. زه لويه جرګه د اسمبلي ډيموکراسۍ پرتله ښه نظام او دود بولم. ځکه چې دا ډېره ارزانه وي. د اسمبلي ډيموکراسۍ استازو به تنخا اخيسته او په دفترونو کې به يې کار کاوه. د لويې جرګې استازي هره مياشت نه تنخا اخلي او نه په دفترونو کې کار کوي؛ ياني پر دې کسانو د ولس ګټلې پيسې نه لګول کېږي.

د پرديو کلتوري ارزښتونو افغانستان ته راتګ او رواجېدلو افغانان، په ټولنيزه توګه، غلامان کړي دي. په دې کې تر ټولو لويه ونډه د عربي ارزښتونو دود پېدل دي. زياتره مترقي او ازاديپاله ارزښتونه چې له متمدنو هيوادونو راغلي هغوی په افغانستان کې ستونزه نه ده پيدا کړې بلکې، د عربي ارزښتونو تنګ نظرۍ افغانان له عصري تهذيبي ژونده لرې کړي دي او افغانان يې پر ضد مقاومت ښيي. د عربي ارزښتونو په دې توګه پر افغانانو تپل کېدو ته زه کلتوري پانګواکي (ايمپيريالېزم) وايم. دې ايمپيريالېزم افغاني ټولنه

ناروغــه کــړې ده. دې ایمپیریــالېزم د دیــن پــه ســپېڅلې نامــه، د بــې طرفــه ښــوونې، روزنــې او پــوهنې عمــل درولای دی، همــدا لامــل دی چــې افغانــان نــه خــو خپــل اصــلي کلتــور تــه ورســتنېدای شي او نــه هــم، د وخــت لــه غوښــتنو ســره ســم، پــه خپلــه ټولنــه کــې د پرمختــګ بدلونونه راوستای شي.

پــه دې صــورت کــې، پــه افغانســتان کــې د ټــولنیزو علومــو اکاډیمیکــانو، لیکوالانــو او ادیبــانو پــر اوږو یــو لــوی بــار دی او دا یــې دنــده ده چــې بایــد دوی د ټــولنې ننــۍ څېــره هــم ولــس تــه وښــيي، د دوی ټــولنیزه نــاروغي هــم ور پــه ګوتــه کــړي او دا هــم ورتــه ووایــي چــې ډېــر داســې کارونــه چــې دوی یــې کــوي هغــه لــه آره افغــاني نــه دي. دا عــالمــان همــدا راز بایــد ولــس تــه وښــيي چــې ډېــر داســې عــادتونــه او دودونــه چــې افغانــانو د (نــا اســلامي دودونــو) تــر ټــاپو وروســته پریښــي لــه هغــو ســره د دیــن پــه توګــه، د اســلام کــار نشــته او نــه هــم هغــه نــا اســلامي دي. د بېلګــې پــه توګــه، پــه دې کتــاب کې چې تاسې یې اوس لولئ، یــو مضــمون د خــال پــه اړه دی. د کتــاب څېړونکــي او لیکــوال تــه یوه دینپوه ویلي چې خــال وهــل ګناه ده. زمــا پــه انــد ، پــه افغــاني ټولنــه کــې د خــال وهلــو موخــه یــوازې او یــوازې

سینګار وه. نو سینګار خو له جمالیاتو سره تړلی دی او جمالیات د خدای هم ډېر خوښ دي ځکه خو یې د اسمان پر مخ خالونه وهلي دي. زه په دې پوه یم چې دې دینپوه چې د کتاب لیکوال ته خبره کړې ده هغه خبره یې له سیاقه وتلې ده.

د خپلو دودونو بیا ژوندي کول، د خپلې ټولنې اصلي څېره ولس ته ښودل، او د خپلې ټولنې ناروغي (یا ناروغۍ) ښکاره کول، دا هغه څه دي چې هڅه یې باز محمد عابد په دې څېړنه کې کړې ده. که څه هم د عابد دا څېړنه د اوسمهاله نړیوالو اکاډیمیکو څېړنو په څېر نه ده خو زه د عابد له محدودیتونو خبر یم. لکه څنګه چې ما پورته لیکلي، د دودونو ورکېدل، کلتوري ایمپیریالېزم او د بې طرفه، اوبجیکټیف (Objective) تعلیم نشتوالی د دې لامل شوی چې افغانان د خپلو ارزښتونو او لرغوني او اصلي ژوند، ژواک پاخه ثبوتونه نه لري او زیاتره د پلرونو، نیکونو پر ویناوو، کړنو، او پر ټپو او کاکړیو غاړو تکیه وي چې خپل کلتوري ارزښتونه وپېژني او خلکو ته یې هم ور وښيي؛ نو همدا محدودیت د افغانستان د اکاډیمیکانو مخې ته هم دی او د عابد مخې ته هم وو. همدا لامل دی چې په دې کتاب کې به تاسې وګورئ

چې عابد زیاتره موضوعات له ولسي سندرو پیل کړي دي او په زیاتره موضوعاتو کې یې، د خپلې خبرې زباتولو له پاره، له ټپو هم مرسته اخیستې ده.

دا کتاب، زما په اند د معاصر افغانستان په غوره کتابونو کې د ارزښت وړ دی. دا یو اوبجیکټیف کتاب دی او موضوعات په کې په متوازنه توګه څېړل شوي دي. لکه په کتاب کې له مشرانو سره خبرې شوې دي چې په کې ښځې هم شاملې دي، د پوهنتون له استادانو سره وربانده بحث شوی، له ځوانو نجونو او هلکانو سره هم وربانده خبرې شوې دی، په ځینو ځایونو کې د اړتیا پر اساس له دینپوهانو سره هم ځانګړي موضوعات څېړل شوي دي او په اکثره ځایونو کې عابد خپله خبره پر خلکو نه ده تپلې بلکې د ثبوت له پاره یې له لرغونو کیسو او ټپو کار اخیستای دی. په دې توګه دا کتاب بې طرفي ښيي او لوستونکو ته د قضاوت موقع ورکوي.

د کتاب بله ځانګړتیا دا ده چې په کې پوره هڅه شوې ده چې د اصلي افغاني کلتور پر لوري یو سفر وشي او ځینې کلتوري ارزښتونه له ورکېدو او مرګه وژغورل شي. زما په اند، د اصلي او خالص افغاني کلتور را ژوندي کول او دودول افغان ولس له ډېرو بدبختیو او مسلو خلاصولای شي.

دا کتـــاب د کلتـــوري ایمپیریـــالېزم او د کلتـــوري معـدومیت پـر وړانـدې د مبـارزې مانـا هـم لـري چـې ډېـرې ټولنپوهان یې دا مهال د وخت ضرورت بولي.

د دې کتـاب پـه اړه یـوه بلـه مهمـه خبـره دا ده چـې دا بـه تـر ننـه وروسـته د حـوالې یـا (Reference) پـه توګـه کـارېږي. تـر ننـه وروسـته بـه د خپلـو ارزښـتونو او دودونـو د کـره والـي او د هغـوی د وجـود زبـاتولو لـه پـاره د ټپـو ، کـاکړیو غـاړو او مشرانو تر څنګ یو لیکلی شهادت هم موجود وي.

په ټوله افغاني مینه،

پامیر ساحل

څلنۍ، د ۲۰۱۲ز کال د اګست ۱۵مه

چیک جمهوریت پراګ

د باز برخه

زمونږ کلیوالو به ویل: غنم ډېر بختور او برکتي شی دی، هر څه ترې پخېږي او تیارېږي.

دا پخه خبره مې آن له ماشومتوبه په ذهن کې وه. د لیکوال قلم هم لکه د غنمو وږی دی چې د هنر او ښکلا رنګا رنګ نعمتونه ترې تیاریدای شي. دا ځینې لیکوالان او شاعران خو بیا بیخي غنمو ته پاتې کیږي چې له خپلو قلمونو یې ښه غزلونه ، نظمونه ، لنډې کیسې، خاطرې ، مقالې..... او د لیکوالۍ د مېدان نورې برخې را جاري وي. زمونږ باز عابد باز محمد همداسې وبولیء. له رنګه سکاڼ غنمرنګ او لیکنې یې هم د غنمو غوندې خوږې او برکتي دي.

دا زمونږ خلکو به د یوه داسې چا په باب چې له هره پلوه به د ژوند له ښېګڼو برخمن و ، ویل: فلاني برخه موندلې ده. زه خو وایم چې زمونږ باز هم برخه موندلې، خو دا برخه داسې نه ده چې کوم نا اشنا سپین ږیری او یا حضرت خضرعلیه السلام دې په لاره ورغلی وي او باز ته دې یې نا اشنا دعاوې کړې وي. نه نه د باز برخه ددوی د خپل فقیرانه او ملنګي خوی خصلت، له ادب او لیکوالۍ سره له زړه چاودي ریاضت ، د افغان ادبي بهیر او بهیروالو په اخلاص خدمت له برکته ده.یعنې دا ټول سره لاس په لاس شوي چې په نتیجه کې د باز برخه ترې جوړه شوې ده.

کله چې د باز د نکریزو پاڼه د ذوق پر منګولو پورې شوه نو ښکلې و بربښېده. تر ننګرهار نه یې په خوست ، کندهار او پېښور کې خوښوونکي ډېر وو. د عابد کیسې هم په حاشیه

کې پاتې نه شوې او ځانونه يې متن ته را وايستلې. باز نو
اوس هوايي شوی دی. ګران لوستونکي دې حيرانيږي نه،
مطلب مې دا نه دی چې ګوندې له چتې وتلی دی. اصله خبره
داده چې باز نو د هوا دباز غوندې ځان ثابت کړی دی. د خپل
هنري ښکار شرنګې د هوا په تارونو شرنګوي. يعنې
اوريدونکو ته د هوا له لارې د فکر، ښايست، خيال او پيغام
برخه رسوي. عابد صاحب د افغانستان په تعليمي مؤسسه
کې (چې خپرونې يې له بي بي سي خپريږي) کلونه کلونه
مخلصانه کار او خدمت وکړ. دا څه موده کيږي چې د مشال
راډيو له لارې يې په لرو بر کې ښايستو کې خپرونې خپريږي
چې ډېر مينان يې پيدا کړي دي.

ګرانو لوستونکو، زيری مې درباندې. تاسې وواييء چې
زيری دې په ګل بدل. ښه نو خبره دا سې ده چې عابد صاحب د
مشال راډيو له پاره له خپلو جوړو شويو راپورونو يوه رنګينه

ګلدسته جوړه کړې وه، چې اوس يې د يوه ښکلي کتاب په
ګلدان کې مونږ او تاسو ټولو ته ډالۍ کوي. د باز په دې
غونچه کې د پېښور ښکلا هم شته چې د نظرماتي له پاره يې
پرې د رنجو خالونه پورې کړي، ويې ګورئ شين خال له
ورايه په کې ځليږي. افغاني ګنډه ته د لونګين په لړ ورختلی
دی. د نکريزو په شپه د چمبې له غړ سره يې د چا د سپينو
زړو د بنګړو شرنګا شرنګ مه هېروئ. باز مو په پنجو کې

اخلي د ماشومتوب دنیاګۍ ته مو وړي او د چندرو د لوبې ننداري ته مو کېنوي. کله چې ستړي شيء نو د پښتنو ديرو ته مو بيايې او شين چای له توري ګوړې سره درباندې نوش جان کوي.
اخر خبره څه ده ؟ باز په دې کتاب کې پر نهه د پرشمه (۳۹) شماره در سره غږېږي او په ذهن کې مو د بدو انګېرنو بتان ماتوي. ښه ګرانو لوستونکو ددې کتاب مرغ دې تاسو ټولو ته در ښه وي. مشال راډيو او په خپله عابد صاحب ته دې هم مبارک وي چې خپل اوربدونکي يې په ښه فکر نازولي دي.

باز دې همداسې د ښکلا او هنر ښکارزن وي، د قلم پنجې او منګولې يې پخې مه شه.
په اخلاص او مينه
کاروان
د۱۳۹۱ کال دعقرب اتمه

خپلې خبرې

قدرمنو لوستونکو
د ۲۰۱۱ جون کې چې زه له پېښور نه د کار په سلسله کې بېرته جلال اباد ته راغلم، نو نېږدې راباندې روژه راغله. او د همدې روژې په يوه مازيګري چې زه له

ملګرو سره لغمان ته تللی وم، د ګران همکار ملګری او سینیر ژورنالست مجید بابر ټیلفون راغی. په خبرو خبرو کې مې ورته ویل چې روژه ده سرکاري غونډې هم دومره نه وي، د راپورونو لپاره سوژې نه لرم. هغه راته وویل چې د سوژو څه کمی دی، ستا په ورانډې په پښتني کلتور کې داسې ښکلې نښې اوس هم شته چې له پېړیو څخه راروانې دي، ځینې یې د هېریدو په حال کې دي او ځینې یې اوس هم پښتني میرمنې پالي.

ما وی لکه څه شی؟

وی لکه، شین خال، رانجه، پېزوان، لونګین، ګودر او ....

بابر صاحب دې ژوندی وي، د تېر څه باندې یوه کال راهیسې چې زه په کلتوري راپورونو کار کوم که هره اونۍ نه وي نو په دویمه هغه کې خو مې ضرور یو کلتوري راپور تیار کړی وي

دلته باید د یوې خبرې یادونه وکړم چې ما اکثر کلتوري راپورونه د تنهایۍ په شپېو کې په نیمه شپه جوړول او له جوړیدو وروسته چې مې کله د یوه اوریدونکي په توګه ورته غوږ نیولی، خوند مزه مې ترینه اخیستی. زه دا نه وایم چې زما راپورونه به د

تیوري په لحاظ په تول پوره وي. خو دا ضرور وایم چې ما له خپل شاعرانه ذوق نه په کې په خلاص مټ کار اخیستی. او کله چې مې مشال راډیو ته لیږلي او بیا مې د ورځې له مخې اوریدلي نو زما د نورو ټولنیزو مسایلو او تولیدي راپورونو په نسبت کلتوري راپورونه نیږدې په درې څلورو خبري ساعتونو کې چلیدلي چې راپورونه یې برخه وي او کله چې به زما کوم راپور د سلام پښتونخوا خپرونې موضوع جوړه شوه، نو ټوله ورځ به پرې خوشحاله وم، په تیره بیا چې په کوم راپور د ګرانو همکارانو د ستاینې بریښنا لیکونه راغلل نو بیا به زما دا یو موټی وجود هم په جامو کې نه ځایده.

یوه بله یادونه هم باید وکړم چې زما په سلګونه تنه پښتانه یاران چې یو شمیر یې په کې شاعران او لیکوالان هم دي او یو شمیر یې د همدې ډلې مینه وال دي، په اروپا او نورې نړۍ کې مېشت دي. هغوی چې به کله هم ما سره په فیسبوک یا سکایپ کې مخا مخ شول، نو د شعر د ویلو غوښتنه به یې کوله، ما به تازه شعر نه و لیکلی، نو هغوی به یو رقم مایوسي وښوده. بیا به مې ورته ویل چې زه اوس د شعر لیکلو تنده

مشـــال راډيــو تــه پــه کلتــوري راپورونــو جوړولــو مــاتوم. هغـوی تـه بـه مـې يـو نـيم راپـور د سـکايپ لـه لارې اورولـو. کلـه چې بـه هغـوی راپـور واوريـده، نـو ډيـرو بـه يـې د نـورو راپورونـو د اورولـو غوښـتنه کولـه. او ډيـرو يـې راتـه ويلـې چـې اوس دې د شـعر اصـلي محـور پيـدا کـړی. او يـو نـيم خو به راته دا هم ويل چې په کتابي بڼه يې خپاره کړم.

د دوســتانو دې هڅــونې مــا تـــه هـــم زړه راکـــړ چـــې د مشـــال راډيــو لــه مشــرتابه ســره د راپورونــو د چــاپ خبــره شـريکه کـړم، کلـه چې مـې ګرانـو مشـرانو مـدقق صـاحب او ختـک صـاحب تـه د راپورونـو د چـاپولو خبـره پـه يـوه ګـډه بريښـنا ليـک کـې شـريکه کـړه، نـو پـه سـبا راتـه مـدقق صــاحب وليکــل چــې کــه دا هــر څــه د مشــال تــر ســيوري لاندې وي نو ورځه پرې.

پـه دې کتـاب کـې چـې د سـريزې پـه توګـه د راپورونـو محتــوا، پــه يــوه پــاراګراف کــې وړانــدې شــوې، دا مــې وخـــت پـــه وخـــت د راپـــور د ســـريزې پـــه توګـــه د راډيـــو همکــارانو تــه ليکلــې چــې پــه راډيــوي ژورنــاليزم کــې د راپــور ســره ضــميمه وي، نــو ځکــه مــې د ځينــو راپورونــو سر ته راوستې دي.

پـه دې کتـاب کـې چـې پـه ګوتـو جـوړ شـوي انځورونـه

وینیء دا زما ګران دوست، په پښتني کلتور مین او د مشال راډیو مخلص حمد الله ارباب د هنرمندو ګوتو محصول دی، ارباب صاحب یوازې انځورونه، نه، بلکې د کتاب لګښت ته یې هم په ورین تندي اوږه ورکړې چې زه یې د مینې پوروړی یم.

په اخره کې له پېغلې کریستینا هېنګ چې په پراګ کې د مشال راډیو همکاره ده، ځانګړې مننه کوم چې د لونګین لپاره یې په زړه پورې پښتنۍ جوړه کړې ده.

په ټوله مینه

بازمحمد عابد

د ۲۰۱۲ م کال د نومبر ۳۰

پېښور په سندرو کې

سریزه:

پېښور د ټولو لپاره اشنا نوم دی، خو د ډېرو لپاره بیا خوږ نوم دی، چې هم یې ژوند ورپورې تړلی او هم یې علم و ادب، تاریخ او کولتوري میراثونه.

پېښور که یو لورته د پېښوریانو کور دی، بل لور ته څو لسیزې کیږي چې د ویرژلو افغانانو د کوربه توب ویاړ هم لري. همدغه تګ راتګ پېښور او کابل په یوه وریښمین ادبي مزي وتړل.

په دې وروستیو کلونو کې چې پېښور د خپل لفظي جوړښت په مفهوم د پیښو ور شو. نو نا امنیو هم ورمخه کړه، پښتنو شاعرانو د نا امنۍ دا نه زغمیدونکې پیښې د خپلو هنري شعرونو په کالب کې ځای کړې او بیا دا شعرونه پښتو موسیقۍ ته هم ورننوتل. نو په دې توګه پېښور هم د هنرپالو، هم د شاعرانو او هم دغلته د لر او بر پښتنو د ژبې سر شو. په دغه راپور کې چې اوس یې دراورو، د پېښور ښکلا او وروستیو ویرژلو پېښو ته په کې کتنه شوې ده.

راپور:

پېښور چې له پخوا نه ورته د ګلونو او ښایستونو ښار ویل شوی، تر اوسه يې دا فطري ښکلا له یوه نسل نه بل ته په خپله غېږه کې راوړې. ځکه خو وخت په وخت په سندرو نمانځل شوی دی.

کله چې کومه کلیوالـه مینه له خپل مېن نه د سینګار لپاره غوښتنه کوي، که خپله چوپه هم وي، نو د کشور سلطان په خوله ګویانه شي:

که په همزولو کې مې ګورې

فرهت په تبۍ تور د باجوړ ګلونه

وئ میده میده لکه د زړکې تک کومه

کمیس تور ما ته راوړه

تازه تازه ګلونه درې څلور ماته راوړه

لاړ شه پېښور ته کمیس تور ما ته راوړه

تازه تازه ګلونه درې څلور ما ته راوړه

خو څه درې لسیزې وړاندې چې په کابل د اور لمبې پورې شوې او تاو يې تر پېښوره راورسېده، نو په دې وخت کې د رحمت شاه سایل د زړه تناکه د ګلزار عالم په

مرۍ کې وچاو دیده:

چا که د لندن د ښار د حسن کیسه کړې ده
ستا تصویر مې غلی شان په زړه کې خندېدلی دی
چا که د پېرس مازيګري سندرې کړې دي
ستا صدر زما په زړه بلا راوربدلی دی
چا هم که مانۍ د واشنګټن په خوند ستايلې دي
زه ستا دلربا کیسه خانۍ غېږ کې اخيستی يم
چا کـــه د ډیلـــي د ماښـــامونو ذکـــر کـــړی دی
زه ستا ماښامونو په کوڅه کوڅه کې لوستی يم
ما ته خو دې ګرد هم د سپرلي له رنګه ښکلی دی
کله مې پيرزو شې په بمونو پېښوره
ما درته هر وختې د ګلونو ښار ويلی دی
کله مې پيرزو شې په بمونو پېښوره

خـو کلـه چـې پېښـور د خپلـې ښـکلا پـه زور د بـد رنګۍ سـيوری لـه سره ایسـته وغورځاوه، نـو عرفـان خـان د فضـل سـبحان عابـد د سـندرې ښـکلا لـر او بـر پـه داسـې جانانـه انـداز وشـيندله چـې هـر چـا وويـل چـې پـه رښـتيا هـم پېښور خو پېښور دی کنه:

څنګه چې ښار هسې يې نوم ښکلی دی

په سرې لګې د جانان په شانې
دلته بوډا ښکلې ماشوم ښکلې دی
پیغلې یې ننګ لرې د ځوان په شانې
د ملکنۍ په شانې دنګې غرې
د هر زلمي زړه یې خیبر دی کنه
د هر ځای خپل خوند ونه خپلې مزې
خو پېښور ،خو پېښور دی کنه
خو پېښور خو پېښور دی کنه

او کله چې بیا د پېښور دا ښکلا بدرنګو ونه شوه زغملی، نو یو ځل بیا فضل سبحان عابد راپورته شو او د لر بر پښتنو د زړه ناره یې د حمشت سحر له خولې وایسته:

په پېښور کې پرهر مه جوړوئ
لا د کابل پرهر ورغلی نه دی
دلته لا بل د وینو جام ډکوې
هغه ډک جام دې
لا ګوتلی نه دی
په پېښور کې پرهر مه جوړوئ
وه په پېښور کې پرهر مه جوړئ

پاتې دي نه وي چې د پښتو له کلاسيک شعر نه نيولې تر معاصر شعره پورې پېښور په څه نه څه حواله د پښتو شعر ته په ښکلي بڼه رانښلي دي. څکه خو زيات شمير شاعران وايي چې پېښور الهامي سيمه ده، شاعرانه طبعه په کې غوړېږي او د ادبي غونډو کلتور له پېښوره لرا و بر غځېدلی دی.

د رنجو کلتوري ارزښت

سریزه:

رانجه د ښتني ښځمنو یو نه بېلېدونکی دود دی، چې هم د ګانې په توګه د سترګو د ښایست او هم د درملو په توګه ښتنې کورنۍ کاروي. ښايي په ځینو نورو قامونو کې به هم رانجه دود ولري، خو په ښتنو کې بیا بیخي ډېر دی. واړه ماشومان او سپین سرې ښځې خو یې خامخا کاروي. ځینې وخت د پیغلو له خوا د خوښیو په خاصو ځایونو کې بیا د ښایست لپاره په سترګو پورې کیږي د غه راپور په دغه سندره پیلیږي

راپور:

زه چې په تورو سترګو تور رانجه کړم پورې موري

ځواني مې ګورې موري

جدا له یاره.

میرمن قمرګلې کلونه پخوا دا سندره ویلې وه، خو اوس یې هم د موسیقی د هنر باذوقه میینان په شوق اوري. د تورو سترګو دا جادویي حسن، شاه وخوا درې سوه کلونه پخوا حمید ماشوخیل هم ستایلی و.

چې په تورو سترګو تور رانجه کا پورې

له یوې تورې بلا پاڅي سل نورې

حمید ماشوخیل په رنجو تورې سترګې تورې بلاوې ګڼلي ، خو دا بد رنګې نه بلکې ښکلې بلاوې دي.

روان شناسان سترګو ته د روح دروازې وايي، خو کله چې دا دروازې د رنجو رنګونه واغوندې، نو راښکون يې څو چنده شي. رانجه د سترګو د ښايست تر څنګ د تندي او زنې خالونو ته هم کارول کيږي.

رانجه نه يوازې د سترګو د سوزش او سوراليې د له منځه وړلو لپاره په سترګو پورې کيږي، بلکې ميندې خپلو ښايستوکو ماشومانو ته په مخ، زنه او تندي د رنجو خالونه په دې خاطر ږدي چې له نظره نه شي.

اوس په بازارونو کې تيار رانجه پلورل کيږي، چې د خلکو په وينا معيار يې د پخوا په څېر ښه نه دی. دا چې پخوا ولې د رنجو معيار ښه و، يوه سپين سرې مور يې راته وايي:

((د رنجو غونډارې به مو په بازار کې واخيست، بيا به مو په مندسته کې اوړه کړل، د غوا کوچ به مو په کې ګډ کړل او تر هغې به مو لړل چې سپور به شول او چې کله به مو په سترګو پورې کړل او و به مو ليدل چې سترګو مو اوبه ونه کړې، نو بيا به پوه شو چې اوس ترينه رانجه جوړ شوي دي. بيا به مو وړو ماشومانو ته هره ورځ په سترګو پورې کول او چې کله به لږ غټ شول

نو یو ورځ پس به مو ورته رانجه پورې کول.))

په جلال اباد کې د بي بي هوا لیسې د اتم ټولګي یوه زده کوونکي ستاره وایي چې اوس هم ورته مور د سترګو د خوږ په خاطر رانجه پورې کوي.

د کامران په نوم یو تن ځوان چې تازه له اروپا راستون شوی او په سترګو یې رانجه پورې کړي، وایي چې د هوا په بدلېدو یې سترګو اوبه کولې، نو ځکه یې ورته مور رانجه پورې کړي دي.

((زه په دې ورو ستیو کې له اروپا څخه راستون شوی یم. کله چې د کابل په هوایي ډګر را کیوتم او د جلال اباد په لور راروان شوم نو د ګردونو او هوا د بدلېدو له وجې مې سترګې سرې شوې وې، اوبه یې هم کولې، مور مې راته وویل چې په سترګو کې به درته رانجه وکړم، ټک او پټرې به شي. اوس چې یې راته په سترګو رانجه پورې کړي، هغه سوزش هم ختم شوی او د سترګو سوروالی مې هم اوس په نښه کېدو دی.))

پخوا به يې ناويانو ته په رنجو يوازې سترګې نه تورولې، بلکې په زنه او تندي به يې ورته د رنجو خالونه وهل. يو ځل بيا سپن سرې ادې ته غوږ کېږو.

((هغه وخت چې د سينګار له پاره ډېر شيان نه وو نو له همدې رنجو به يې ناويانو ته په مخ، زنه او بارخوګانو خالونه هم وهل او نرۍ نرۍ وريځې به يې هم ورته له همدې رنجو څخه جوړولې. د ناوې ښايست همدا و.))

د رنجو په اړه يوه فلکلوريکه کيسه هم شته چې د يوې اسطورې په توګه يې خلک کاروي. وايي چې پخوا يوه پاچا د خپل مشر وزير سره تنګ شوی و. د خپلو نورو وزيرانو سره يې د ښکلا له پاره په ګډه يو معيار وټاکه او بيا يې خپل باتدبيره وزير ته په يوه هفته کې دننه دا سوال د سر د پريکولو په شرط کيښودو چې دوی به د ښکلا له پاره څه معيار ټاکلي وي؟ باتدبيره وزير چې د پاچا دا شرط واوريدو، نو ډېر زيات يې چرت خراب شو او د خپګان په حالت کې خپل کور ته روان شو. کله چې يې هوښيارې لور ترېنه د خپګان پوښتنه وکړه، اول يې ځان غلی کړ او چې د لور

بې صبري يې زياته شوه نو ورته ويې ويل چې پاچا راته داسې شرط ايښی چې خامخا به په کې پاتې رائځم او سر به رانه غوځوي. د وزير لور تازه په سترګو رانجه پورې کړي وو ، د دې خبرې له اوريدو سره يې د پلرنۍ مينې له امله له خولې نه يوه کړيکه ووته او چې باتدبيره وزير وروکتل د هغې په بارخو د رنجو لړلې اوښکه پنډ شوې وه، وزير له خوشحالی نه يوه چيغه وکړه او لور ته يې وويل چې د سوال ځواب مې پيدا کړو. په همغه شيبه پاچا ته ورغی او ورته يې وويل:

کيدای شي چې ستا د سوال ځواب دا نه وي، خو ما ته په رنجو لړلې اوښکه تر بل هر څه ښکلې ښکاري. او د دې ځواب سره وزير خپل سر ژغورلی و.

شين خال

سریزه:

شین خال هم د پښتنو نجونو او هلکانو رواج دی، خو په ځانګړې توګه یې ښځینه ډېر کاروي. خال معمولا د مخ په کومه برخه وي، یا په تندي، یا په زنه. کله درې څلور او یازیات هم وي. خال د نجونو په مخ د کورنیو د نورو ښځینه وو له خوا اچول کېږي. کېدی شي، چې په ځینو کورنیو کې به خال د درملنې په نامه هم بلل کېږي، خو په اکثرو کې د ډول او سینګار د یوې نښې په توګه ایستل کېږي. خال د ښایست د یوې مهمې موضوع په توګه په پښتني سندرو کې هم ډېر یاد شوی.

راپور:

یو بنګړې دې مات شو
څه دنیا خو ورانه نه شوه
شین خال دې میرات شو
څه دنیا خو ورانه نه شوه

شین خال چې په ځینو پښتني قبیلو کې له قدیمه رواج لري، د ښځینه ښکلا یوه په زړه پورې برخه

جوړوي، خو د ننګرهار په ښېلا ښېلو سيمو کې په ماشومتوب کې ځينو هلکانو ته هم په تندي شين خال وهل کېږي چې د ژوند تر اخره ورسره مل وي.

يوه افغانه ميرمن چې عمر يې تر اتيا کلونو اوړي او په تندي، زنه او بارخوګانو يې خالونه لـه ورايه ښکاري د خال د وهلو په طريقه راته وايي:

((خيد به مو ورته ويلو، هغه به مو وټکولو، بيا به مو توري تبۍ ته ونيوه. د تبۍ توركي به مو په کې واچول. د کهي پاک ډکی به مو راواخيسته، په هغې به مو په يوه پياله کې ښه ولړل چې تورکی او خيد به ښه سره ګډ شول، د کهي د ډکي په بيخ به مو لړل شوی رنګ راواخيستو او په تندي، زنه، او مخ به مو هغه ګډوله رنګ کيښودو، بيا به مو دوه ستنې غبرګې کړې او په مخ، تندی او زنه باندې به مو ميده ميده چوخولې. په دوه درې ورځو کې به په ستنه داغل شوي ځايونو پترې ونيول او چې هغه پترې به مو ترې ليرې کړل، شين خال به راښکاره شو.

ـ ادې تاسو خو هم خالونه وهلي دي.

هو په تندې يې راته وهلی دی، په مخ او زنه يې راته وهلي دي او په شونډو مې هم خال وهل شوی دی.

ـ ترورې تاسو خيد ياد کړو دا خيد څه شی دی؟

خيد د غنمو او اوربشو هغه فصل ته وايي چې ايله يو لوېشت له ځمکې راپورته شوي وي.))

خال وهل خو د ښځينه سينګار برخه ده. خو دا چې هلکانو ته ولې په ماشومتوب کې خالونه وهل کيږي، دا سپين سرې ادې دا پوښتنه دا رنګه ځوابوي:

((په ځينو کورنيو کې چې به هلکان نه پاتې کيدل، هغوی ته به يې خالونه وهل، غوږ کې به يې ورته د سرو او سپينو زرو والی اچولې، دا زموږ د ښېييانو توتکې وې. زموږ په کلي کې خانانو (يعنې) دورانيانو ته هم خالونه وهل کېدل چې د کوم ماشوم به خال و خلک به پوهېدل چې دا د خانانو له کورنۍ نه دی.))

يو تن ځوان چې په تندي يې شين خال له ورايه ښکاري، ومو پوښته چې څنګه ورته شين خال وهل شوی؟ هغه په ځواب کې وويل:

((نوم مې رفيع الله زيور دی. زما د نيکه ورونه به په ماشومتوب کې مړه کيدل. بيا چې زما نيکه ته خال وهل شوی و نو هغه ژوندی پاتې شوی و. بيا له هغې وروسته زما درې ترونه «کاکاګان» په ماشومتوب کې مړه شوي و خو دې يو تره او پلار ته مې هم شنه خالونه په تندي

وهل شوی و. خو زموږ نه څلور پنځه خویندې مشرې وې، نارینه هلک نه کیده. کله چې زما مشر ورور پیدا شوی و نو هغه ته یې خال وهلی و.. بیا له هغه نه وروسته ما ته او له ما کشرانو ورونو ته هم خالونه وهل شوي دي. دې نه علاوه موږ ته به یې له ویښتو نه ښکرې هم پریښودل.

ـ تا کله د دې خال د ورانیدو هڅه کړې؟

ـ یو وخت چې زه په دې پوه شوم چې شین خال وهل ګناه لري، زه پېښور کې اندر شهر ته د خال د ورانیدو لپاره ورغلم، خو هلته راته وویل شول چې دا یوازې په تیزابو ورانیدی شي چې بیا به دې تندی داغي شي. مه یې ورانوه، ښه در سره ښکاري))

یو بل ځوان چې په شونډه او تندي یې خالونه له ورایه ښکاري، وایي چې د اووه خویندو له پاسه پیدا شوی نو ځکه یې ورته د تبرک لپاره خالونه وهلي دي.

((صابر مې نوم دی، په ماشومتوب کې نازولی اوم، تر ما اووه خورګانې مشرې وې، ځکه یې راته په شونډه او تندي خالونه وهلي دي. زه د خپل کور کشری او یوازینی هلک یم.

ـ ښه، په تندي او شونډه خو درته په کور کې خالونه

وهل شوي خو زه اوس ګورم چې تا په لاسونو هم خالونه وهلي، ماران او لړمان دې پرې رسم کړي، دا شوق درسره څنګه پيدا شو؟

موږ چې پېښور ته مهاجر شوو، نو زه خيبر بازار ته د فلم ليدو لپاره ورغلم کله چې مې فلم وليدو، بهر راووتم، هلته مې وکتل چې د چاپو واله ناست دي او خلکو ته په لاسونو چاپې لګوي. نو زه هم ورغلم او دا چاپې مې ولګولې.

_کله خو چا د دې خالونو او چاپوله وجې نه يې ځورولې؟

دېرې پرې خلکو ځورولی يم، د شين خالي غږ راپسې شوی دی، دا راته ويل شوي چې ګناه هم لري دا هم راته ويل شوي چې جنازه دې هم نه کيږي))

دا چې د خال وهلو شرعي حکم څه دی؟ يو تن ديني عالم درويش باچا يې راته وايي:

((خال وهل په اسلام کې ګناه ده بايد ونه وهل شي. ځکه چې په قران کريم کې، په احاديثو کې او په تفسيرونو کې د خال د وهلو نهی بيان شوی ده. او دا چې څوک وايي چې جنازه يې نه کيږي، يا يې لمونځ نه کيږي، دا هسې وايي، خو ګناه ده.))

نازکخیال شاعر پیر محمد کاروان وایي چې شین خال د فلکوري ارزښت تر څنګ پښتو معاصر شعر ته هم په ښکلي بڼه رانوتی دی.

((شین خال په پښتو ادب کې په ډیره زیاته اندازه راغلی دی. همدا رنګه په مسره ییزو، کاکړیو غاړو او نورو ولسي سندره کې یې هم یادونه شوې ده. د خوشحال بابا، رحمان بابا او معاصرو شاعرانو په شعرونو کې هم راغلی دی، هغه الفت صیب څه ښه وایي:

چا چې ایښی دا شین خال ستا په جبین دی
زما زړه هم د هغې له لاسه شین دی

د غني خان یو ډیر مشهور شعر دی هغه وایي:

د لکها زره کتابه، ما دا یو ټکی زده کړی
وایي تور هم ښایسته شي چې د یار په زنه خال شي

او کله چې محمد(ص) عرش ته وختو. نو ملایکو ترې پوښتنه وکړه چې له دنیا نه دې موږ ته څه تحفه راوړې؟ هغه مبارک ورته ویلي وو چې ما تاسو ته د بلال رنګ راوړی چې خالونه ترینه ووهئ.))

یاده دې وي چې د پښتو له کلاسیک شعر نه واخله تر ننه پورې شین خال د یوه ښکلي مضمون په توګه په

شاعرانو ځان منلی. تر دې چې کله کله د روماني شعرونو تر څنګ حماسي رنګونه هم خپلوي.

کله چې په افغانستان کې د وينو سيلاب په څپو و نو پير محمد کاروان همدا شين خال په ډېره هنري بڼه د حماسې په خم کې رنګولی او دا ناره يې له خولې ايستلې چې:

له زړه نه رانه شي، لکه سور د وينو خال څاڅي
د سوري لاس نه مې د سپينې سولې سوال څاڅي.

سریزه:

پېزوان د پښتني پسول یو ښکلا ویشونکی توکی دی، چې ښځینه یې په ځانګړې ډول پیغلې د مهمو خوښیو په وخت په پوزه کې اچوي، د پېزوان له لپاره باید په پوزه کې یو سوری له مخکې نه جوړشوی وي، معمولا پېزوان پېغلې دواده په وخت ځانته جوړوي. خو تر واده وروسته هم په بېلا بېلو مواردو کې کارول کیږي. پېزوان دیوې مهمې ګاڼې په توګه په پښتو سندرو .کې یاد شوی.

راپور:

پېزوان په پښتون میشتو سیمو کې له پخوا نه د ښځینه سینګار یوه برخه وه او اوس هم په کلیوالو سیمو کې د ښځینه سینګار برخه جوړوي.

پېزوان که له یوې خوا د ناویانو په سینګار کې ځانګړی مقام لري، بلې خوا ته یې پیغلې نجونې هم د ځان د سینګار لپاره خوښوي.

د زرمینې په نوم د پاخه عمر یوه میرمن وایي چې پخوا به پېزوان هم له سپینو زرو جوړېده، او زرګر ته به یې فرمایش ورکاوه. خو اوس یې مالداره کورنۍ له

سرو زرو جوړوي او د چا چې وس نه رسيږي په بازارونو کې د رود ګلو يا زيړو پېزوانونه له بنجاره ***څخه اخلي.***

د فيروزې په نوم يوه بله ميرمن وايي چې پېزوان خو د ناويانو په جوړه کې خامخا وي خو ځواني نجونې يې هم د ودونو په مراسيمو کې په پوزه کوي.

د ننګرهار پوهنتون استازه معاوضه بيا پېزوان يو مزاحم سينګار توکی ګڼي.

((سره له دې چې پېزوان ډېر ښه نوم دی. په سندرو کې هم ډېر ښه ياديږي، په محفلونو کې پرې شعرونه جوړيږي او د ښځو د سينګار يو شی ګڼل کيږي. خو زه فکر کوم چې پېزوان په خبرو کولو کې هم مزاحمت کوي، د خوراک پر وخت هم مزاحمت کوي او که څوک په توکه کې لاس ورواچوي، کيدای شي چې پوزه يې وينه شي او يا هم ودرد بړي، ځکه چې د پوزې منځ خو هسې هم نازکه وي زما خوښه نه ده چې پېزوان دې ښځې واچوي))

د پېزوان په ستاينه کې ډېرې سندرې او نيمکۍ ويل شوي او لا ويل کيږي. پېزوان پښتو شاعرۍ کې هم جوت مقام لري. او له زمانو راهيسې يې لنډۍ يا ټپو ته

ښکلا او ځلا وربخښلې ده.

ځوان شاعر طاهر ساپی راته د پېزوان په همدې ښکلا ییز اړخ خبرې کوي.

((لکه څنګه چې پېزوان د پښتنو پېغلو، پښتنو نجونو او پښتنو ښځو د سینګار یوه برخه ده، نو طبیعي خبره ده چې شاعران به یې په خپلو شعرونو کې یادوي، په سندرو کې به یې یادوي او لنډۍ یا ټپه چې یوازې پښتو ته ځانګړې شوې ده، په هغې کې هم ډېر یاد شوی دی، د مثال په ډول دا ټپې چې:

پېزوان په کرمه کې جوړېږي
د پېښور زرګره مات دې شه لاسونه

او یا دا چې

پېزوان په لوړه پوزه خوند کړي
په لنډه پوزه کې چارګل مزه کوینه

د یادولو ده چې په اکثرو سیمو کې پېزوان په ودونو او ښادیو کې په پوزه کیږي، خو کوچیانۍ ځوانې میرمنې یې له واده وروسته تر ډېرو کلونو پورې کال و سر په پوزه کوي.

لونګين

سريزه:

لونګين په پښتني ټولنه کې د ناويانو د سينګار يوه برخه جوړوي. اوس هم په ډيرو کليوالو سيمو کې ناويانو ته د واده په موقع لونګين د سرو زرو د هار سره يو ځای په غاړه اچوي. همدا رنګه لونګين د پښتو په فلکلوري او ولسي ادب کې هم جوت مقام لري او اوسني شعر ته هم په ښکلې بڼه رانوتی دی. پښتو سندرغاړو هم د لونګين په حقله بېلابېلې سندرې ويلې دي دی.

راپور:

لونګين په پښتني کلتور کې د ناوې د سينګار هغه برخه ده چې له پخوا نه تر اوسه پورې رواج لري. اوس

هم په ډېرو کليوالي سيموکې د زيورو د ګاڼې تر څنګ ناويانو ته لونګين په غاړه اچول کيږي.

لونګين تر يوه وخته د ناوې غاړه زينتي کړي وي خو کله چې د ناويتوب نه عادي ژوند ته راوګرځي نو لونګين د کوټې په کوم کونج کې په ديوال کې ټومبي او تر هغې چې په کوټه کې ځوړند وي د کوټې فضا يې معطره کړې وي.

يوه کليوالـه ميرمن وايي چې د خپل واده ۲۸ کلن لونګين يې ساتلى و خو د لور په واده کې يې له ګوتو ووت:

((ما د خپل واده لونګين اوه ويشت، اته ويشت کاله په بکس کې ساتلى و. کله چې به مې بکس پرانيست، ښايسته خوشبو به يې وکړه. خو تير کال مې چې د لور واده و. خسرګنۍ يې هم ورته د سرو زرو ګاڼه کړې وه او ما هم ورته سره زر جوړ کړي وو. خو د لونګين په کې کمى و هغه مې ورته د خپل واده په غاړه کې ورواچولو.))

لونګ او لونګين په ډېرو ټپو او پښتو شعرونو کې دير ځله په بيلابيلو ډولونو ياد شوى او اوس هم پښتو شاعرۍ کې جوت مقام لري. راځئ په دې اړه شاعر او

ليکوال اسرار اتل ته غوږ شو.

((د لونګين نوم دومره خوږ لګي، دومره ښکلی او سپيڅلی چې ترننه پورې هم زموږ د ولسي سندرو رنګونه پرې ودان دي. زموږ په خلکو کې د لونګين شتوالی دا ښيي چې پښتانه د خپلو ښو سره مينه لري او په هيڅ حال کې نه غواړي چې خپل دغه څيزونه له لاسه ورکړي. زموږ په ټپو کې داسې نمونې هم شته چې:

جانانه تا که لونګ راوړل

زه به له نازه لونګين په غاړه کړمه))

دا چې لونګين د پښتو فلکلور يوه برخه جوړوي، نو په ډيرو ولسي سندرو او سرو کو کې اوس هم ياديږي.

ځوان سندرغاړی بريالی صمدي چې په هر محفل کې له لونګين سره تړلې يوه سندره نيمه وايي، له ده مو وغوښتل چې د لونګين په اړه راته يوه سندره زمزمه کړي، هغه د باجې په پردو ګوتې کيښودې او شوندې يې په دې زمزمه پرانستې.

((په خوشبويي يې هر سړی ځکه ملنګ دی

تورپيکی دې بوتی د لونګ دی

تورپيکی دې بوتی د لونګ دی

په سينه يو لالی ځايږي

تور پیکی دې بوټی د لونګ دی
زه لونګین او جانان دواړه ځایومه
تور پیکی دې بوټی د لونګ دی))

یوه سپین مور وایي چې پخوا به نا ینو ته د لونګین د جوړېدو لپاره ویل کیدل او ترهغې چې به واده رارسیده لونګین به یې ورته جوړ کړی و. دی زیاته وي د لونګو دانې دوه ورځې په اوبو کې او دوه ورځې په شیدو کې اچول کیږي. او پس له هغې ورپسې ستنه او مرغلین تار را اخیستل کیږي، او د لونګو دانې په کې پېیل کیږي او بیا ترې تیله دار تار چاپېر یږي.

د یادولو ده چې د لونګو دانې په خوراکي مصالحه جاتو کې هم د خوند په خاطر ګډیږي.

افغاني ګنډه (کمیس)

سریزه:

افغاني ګنډه ، چې په ځینو سیموکې په افغاني ګنډ تلفظ کیږي، یو پښتني دودی دی، چې په کالیوکې دلاس په وسیله اوبدل کیږي. معمولا د کمیس په په هغه ځای کې وي، چې د سینې په سر وي، خو کله کله ورته ګلان د کمیس په نورو برخو کې هم پیدا کولای شو. افغاني ګنډ هم دښځینه او نارینه دواړو لپاره کاریږي. ځکه چې ددواړوه طبقو په کمیسونو دا کتل کیږي. خو دښځینه وو په برخه کې نامتو دی او ددغه نامه په اخیستو دښځینه وو ځانګړي، کالي چې په لاس په کې خامک شوی وي، ګنډه بلي.

راپور:

ګرده دې لمن

شین کمیس دې مزیدار

ګرده دې لمن

طاهر شباب پـه دې سـندره کـې د ګـردې لمنـې ذکـر

کوي. دا همغه افغاني ګنډه یا کمیس یادوي چې پښتنې میرمنې یې په خپل لباس کې تر بل هر څه غوره ګڼي. افغاني ګنډه له پخوا څخه د افغاني کلتور برخه ده او اوس یې هم ښځینه په ځانګړو کلتوري مناسبتونو کې اغوندي.

افغاني ګنډه څنګه جوړیږي او د ښایست کوم توکي په کې استعمالیږي، د ننګرهار د سرخرود ولسوالی پیغله تورپیکی چې په خپل کور کې د افغاني ګنډه جوړولو مرکز لري، راته وایي:

((دغه افغاني ګنډه چې موږ یې په خپل مرکز کې جوړوو، بېلا بېل رنګونه او بېلا بېل ډولونو باندې ګنډل کیږي، نو په دې خاطر ځینې کمیسونه په دوه هفتې ، ځینې یوه هفته او ځینې یې په دریو ورځو کې جوړیږي.

- جوړښت یې څنګه دی، څه، څه په کې استعمالوئ؟

- موږ په دې کې د سرمې کار هم کوو، مری، ګونګري، ستارې، طلایي تار، چرمه او پاولی په کې استعمالوو))

افغاني ګنډه په کومو مناسبتونو کې اسعمالیږي، دا

پوښــتنه د جــلال ابــاد ښــار او ســید ونکي نورزیــه راتــه ځوابوي:

((دغــه کــالي مــوږ پــه ملــي ورځــو کــې، اخترونــو کــې، ودونــو کــې او د نکریــزو پــه شــپه اغونــدو. مــوږ پــه دې کــالیو کــې ځــان ډېــر راحــت احساســوو. دغــه کــالي مــوږ تــه له خپلو میندو او نیاګانو نه میراث راپاتې دي.))

افغــاني ګنــډ اوس پیغلــې او میرمنــې نــه، بلکــې ماشــومانې نجــونې هــم خوښــوي. یــوه کــم عمــره جینــۍ مشال راډیو ته وايي:

((زمــا ســلما نــوم دی. افغــاني کنــډ زمــا ډېــر خــوښ دی، زه چــې یــې د چــا پــه غــاړه وګــورم، نــو کــور تــه راشــم او مــور تــه مــې وو ایــم چــې مــا تــه یــې هــم واغونــدي، مــور مــې راتــه وایــي چــې د مامــا پــه واده کــې بــه دې واغونــدې خــو زه ورته وایم چې ما ته یې اوس واغونده.))

دا چــې افغــاني ګنــډ پــه پښــتنې کلتــور کــې څــومره ارزښــت لــري، دا پوښــتنه د ننګرهــارپوهنتون د ژبــو او ادبیاتو پوهنځي استاد ببرک میاخیل دا رنګه ځوابوي:

((زمــوږ پــه خپلــو خپلوانــو کــې مــا ډېــرې داســې زړې ښــځې لیــدلي دي چــې هغــوی د خپلــې ځــوانۍ یــا د خپــل جلــۍ تــوب افغــاني کمیســونه اوس هــم ســاتلي دي او پــه

يوه ارزښت ورته قايلې دي او خاص خوند ورکوي چې کله ووايي چې ما له کلونو کلونو راهيسې دا افغاني ګنډه تر اوسه ساتلې دی. دا خبره اوس زموږ په کلتور بدله شوې او اوس هم زموږ په کليو بانډو کې افغاني ګنډه ته ښځې په ډير درنښت قايلې دي))

ياده دې وي چې افغاني ګنډه د پخوا پر تله اوس ډېر رواج موندلی تر دې چې اوس يې مېښندې خپلو وړو نجونو ته هم جوړوي او په ځانګړو مناسبتونو کې يې وراغوندي.

د پښتنو کليو ګودرونه ولې شاړ شول؟

سريزه:

ګودرونــه چــې د کليــو ښايسـت ګڼــل کيــږي، خــو اوس د افغانســتان پــه ډيــرو کليــو کــې شــاړ شــوي. او دا ځکــه چــې پــه کليــو او بانــډو کــې لاسـي پمپونـه لګېـدلي او نجـونې نـه شــي کــولای چــې ګودرونــو تــه ولاړې شــي، همدارنګــه د پښتو ادب لمنه هم د ګودر په مضمون مالامال ده.

راپور:

مستې منګې بر وړې دې
زړه مې دلبر وړې دې
عالمه لار نیسیٔ ډیر یې په هنر وړې دې

دا سندره مرحوم استاد اولمیر څه کم نیمه پیړۍ پخوا د راډیو افغانستان په سټوډیو کې ریکارډ کړې وه، چې اوس هم په ډیره مینه او شوق سره اوریدل کیږي او هر خوږمن او پرهرژلی زړه ټکوروي.

د منګې ذکر چې وشي نو د بنده تصور ته د کلي ګودرونه مخې ته ودریږي. د ګودر د نوم په اوریدلو سره د باذوقه پښتنو په وجود کې د ځوانۍ او مینې ولولې راوپاریږي.

پخوا به په کلیو کې جینکو د مازیګر لارې په دې خاطر څارلې چې ګودر ته لاړې شي او د خپلو همزولو جینکو سره مستي، ټوکې ټکالې او د زړه خواله وکړي.

خو د افغانستان په ډیرو کلیو کې اوس ګودرونه شاړ شوي او ځای یې لاسي بمبو او ژورو څاه ګانو نیولی دی.

یوه میرمن چې په خپل وخت کې یې ګودرونه لیدلي وو، وایي چې په هر محلت کې به د نجونو ډله مالومه وه، او ټولو به د مازیګر لارې په دې خاطر څارلې چې

ګـودر تـه بـه سـره ځـي او راز او نیـاز بـه سـره شـریکوي.

ګـودر پښـتو فلکلـوري ادب کـې هـم جـوت ځـای لـري، پــه ډیــرو ســندرو، نیمــه کیــو، ســرکو او ټپــو کــې ورتــه خــاص ځــای ورکــړل شــوی. پــه همــدې اړه مــو د کابــل پوهنتـون د ژبـو او ادبیـاتو پـوهنځي اسـتاد لعـل پاچـا ازمون وپوښت، هغه څه داسې وویل:

((ګـودر پـه پښـتنو کـې داسـې یـوه بنـه لـري چـې هلتـه د سـړو لار نـه وي. یـوازې او یـوازې نجـونې او میرمنـې هلتـه ورځـې او اوبـه بـه یـې تـرې راوړلـې. زمـوږ پښـتو ادبیـاتو کـې چـې د ګـودر کومـه انځورنـه شـوې هغـه هـم داسـې ده، پـه هغـې کـې د دوه مینـانو لیـدل، د منګـي، مـازیګر او د بنګـړو خبـرې پـه کـې شـته دي. دا نـو بیـا د شـاعرانه تخیـل پـارونکي خبـرې دي چـې لـه ګـودر نـه اخیسـتل شـوي دي. مثلاً یوه ټپه ده:

مازیګر نبه دی دیدن کیږي
بده غرمه ده لیلا کور کوي خوبونه

یعنې دا د مازیګر دیدن هم د ګودر له برکته دی
ګودر د پیغلو جماعت دی
امام یې نشته مخ په لمر ولاړې دینه

دا نو یوه بله احساس پارونکې لنډه ده چې د ګودر سره تړاو لري))

ګودر پښتو اوسني شعر ته هم په ښکلي شکل راننوتي او اکثرو شاعرانو په کې تلپاتې شعرونه ویلي دي.

ځوان شاعر ایوب فرهت وايي چې ګودر د کلیو ښایست دی نو ځکه شاعرانو هڅه کړې چې په څه نه څه شکل ګودر ته په خپلو شعرونو کې ځای ورکړي.

((ګودر ځکه زموږ پښتو شعر ته لاره پیدا کړې چې دا زموږ د کلیو او بانډو ښایست دی. نجونې به په ډله ییزه توګه ګودر ته تلې او خپلو کورونو ته به یې تري اوبه راوړلې. نو په همدې توګه یې پښتو شعر ته لاره پیدا کړې، لکه یو شاعر وايي:

مور ته به څه بهانه کوې ته لا وړه یې ګلې
چې له اشنا سره دې مات کړو په ګودر منګی

نو دا چې ګودر د کلي ښایست دی شاعران اړ کیږي چې په خپلو شعرونو کې ورته ځای ورکړي»

څرنګه چې پښتنې نجونې د کلتوري محدودیتونو له وجې میله ځایونو ته ورتلی نه شي، نو همدا ګودر د میله ځای په توګه لوی غنیمت ګڼي.

اوس هم د ډولۍ رواج ژوندی دی

سریزه:

ډولۍ د پښتني کلتور یوه داسې نښه ده چې ډېرو پښتنو میرمنو ته به خپل ناویتوب وریادوي او د ډېرو پیغلو په زړونو کې به د ناویتوب ارمان راټوکوي. خو په دې وروستیو کې د ډولۍ ځای ګل پوش موټرو نیولی دی. اوس په ښارونو سربیره په اکثرو کلیو کې د واده په مناسبت خلک ناویانې په موټرو کې د خاوند تر کوره بیایي. خو د افغانستان په لیرو پرتو سیمو کې چېرته چې د موټرو د تګ لارې نه شته اوس هم په کې خلکو د ډولۍ رواج ژوندی ساتلی دی.

راپور:

په بسم الله قدم راواخله شایسته ناوکۍ
وه پښتني ناوکۍ
الله دې مل شه

دا سندره که له یوې خوا عمر خوړولو میرمنو ته د خپلو اولادونو د ښادیو یاد تازه کوي، نو بلې خوا به د ډیرو پېغلو په زړونو کې د ناویتوب د ارمان غوټۍ هم راټوکوي.

دا سندره به پخوا په داسې موقع ویل کیدله چې ناوې به یې د خاوند په کور کې له ډولۍ څخه ورښکښته کړه او قدم به یې ورواخیست.

ډولۍ د پښتنو په کلیو بانډو کې له پخوا نه رواج لري او اوس هم په ډیرو سیمو کې ناویانې په ډولیو کې د پلار له کوره د خسر کورته بیایي.

شاعر او لیکوال عزت الله ځواب چې د ننګرهار د روداتو ولسوالۍ سره تعلق لري د خپل کلي د هغه وخت خبره راته کوي چې په ډولیو کې به ناویانې له یوه کور نه بل ته بوتلل کیدلې.

((له واده نه به یو ورځ مخکې د کلي ځوانانو تازه لښتې راوړې، په زانګو به یې د لیندیو په څیر وتړلې، بیا به یې پرې سور شال وتاړه او ډولۍ به یې ترینه جوړه کړه. ډولۍ پسې به ډله کلیوال روان وو که د ناوې او شاه کورونه به سره نیږدې هم وو نو ډولۍ به ځوانانو پورته کړه او د ټول کلي نه به یې وګرځوله.))

د ننګرهار ولایت د خوګیانو ولسوالۍ د پاخه عمر یوه میرمن د خپل واده د ډولۍ خاطرې راسره شریکوي وايي چې دا یې هم په ډولۍ کې راوړې وه. سخته ویریدلې وه او په دې خاطر یې ژړل چې له ډولۍ څخه ګوزاره نه شي. دی وايي چې ډیر سرمست ځوانان شته چې ډولی یې په منډو کړې وي. چې کله کله ترینه لویږي چې بیا ترې ډیرې مسلې راپیدا کیږي.
دا میرمن وايي چې کله به یې له ناویانو سره په ډولۍ کې کاڼي او یا هم ماشومه جینۍ په دې خاطر کینوله چې ډولۍ وړونکو ته ناوې درنه ښکاره شي.
د جلال اباد ښاریو تن اوسیدونکي عبداالهادي اثر وايي چې په ښار کې ناویانو ته موټر ګل پوش کیږي، شاهو په کې د خسر کور ته بیایي او بیا ورسره ناوې په موټر کې کینوي او د ښار په مشهور ځلور لارې دوره ورکوي او بیا یې د خاوند په کور سپاري.
خو د ننګرهار د ښیوې ولسوالۍ سید حمید الله پاچا بیا وايي چې د دوی په کلي کې د ډولۍ رواج ځکه پاتې دی چې د کلي شاه وخوا اکثره کلي یې د موټر سرک نه لري. دی زیاتوي چې په ډولۍ پسې د کلي واړه، ځوانان او مشران په ډله روان شي او په ډول او

نغاره یې د خاوند کورته راورسوي.

یاده دې وي چې په ډېرو هغو سیمو کې چې اوس ورته د موټرو د تګ لاره پیدا شوې، د ډولیو ځای موټرو نیولی دی، خو د افغانستان په لیرو پرتو سیمو کې اوس هم ناویانې په ډولیو کې انتقالېږي.

د پښتنې کلتور کې
د لوپټې ارزښت

لوپټه هم یو له هغو کلتوري ارزښتونو څخه ګڼل کیږي چې پښتنې میرمنې یې له ماشومتوبه د ژوند تر وروستي پړاو پورې خوښوي او د لوپټې پرته ورته خپله جامه نیمګړې ښکاري، لوپټه له داسې اسلامي او پښتني اقدارو څخه ده چې له ښځینه پرته نارینه هم ورته په ډېر درنښت قایل دي.

د ننګرهار پوهنتون د شرعیاتو پوهنځي محصله مسعوده شینواري د لوپټې په کلتوري او اسلامي ارزښت راته وایي:
«په افغانستان کې ډیر دودونه داسې شته چې له اسلام سره په ټکر کې نه دي چې یو هم له هغو سره د نجونو د حجاب دود دی چې دې ته په افغاني ټولنه کې خاص اهمیت ورکول شوی. دا حجاب په خپل ذات کې لوپټه ده چې د ښځو د یوه قیمتي جوهر په توګه اهمیت لري.»

د مرسل نوري په نوم یوه بله نجلۍ وایي چې لوپټه د پښتنو میرمنو داسې یو توکی دی چې د حجاب کار هم ځینې اخیستل کیږي.
«لوپټې ته خوښځې او زموږ خویندې په ډېر درنښت قایل دي، ځکه چې له ماشومتوبه د عمر تر وروستیو شېبو پورې ترېنه استفاده کیږي. دا د زنانه طبقې لپاره یو حجاب دی. که

چېرې ژمونږ له سرونو لوپټې لېرې شي، مونږ ته به خلک په يوه بل نظر وګوري»ز

او څانګه جبارخيل وايي چې لوپټه يا ټيکرى د عزت او ناموس ساتلو نښه هم ګڼل کيږي.

«لوپټه چې ټيکرى هم ورته وايي د افغاني مېرمنو عزت دى. د هغې د خاوند د ناموس ساتلو يوه نښه ده. مونږ مسلمانان يو او بيا افغانان يو، مونږ ته خپل کلتور ډېر مهم دى او ژمونږ په کلتور کې لوپټه، ټيکرى، څادر او سالو ډېر ارزښت لري»

ځوان شاعر رحمت الله زيارمل راسره د لوپټې په هکله د يوې ماشومې انجلۍ احساسات شريکوي.

«کمعمره ماشومانې هم د دې تمه لري چې د جامو اخيستلو سره ورته لوپټه هم راوړو. او که چېرې يې رانه وړو، همغومره خپه کيږي لکه لوياني ښځې. د اختر د جامو لپاره ښار ته راغلم او د کور د نورو مېرمنو تر څنګ مې ماشومانو ته هم جامې اخيستلې، د يوې وړکۍ وربرې لپاره مې هم جامې واخيستې خو لوپټه مې ورته نه وه اخښستې. د خپلې مور ټيکرى يې راواخښست او د اختر په ورځ يې په سر کړو.»

شاعر او ليکوال ولي محمد کنډيوال د لوپټې په اړه په پښتو لنډيو کې روماني اړخ ته تم شوى.

«دا به د لوپټې له ارزښت سره څومره اړخ لګوي، په دې

باندې خبره نه کوم خو يوازې هغه يادونه چې په لنډېو کې ده
هغه دا ده چې
چېرته چې سره لوپټه وينم
يوه شيبه منډه له زړه پسې کومه
دا لنډۍ د نارينه لخوا ويل شوې ده، خو هغه لنډۍ چې د
ښځينه وو لخوا ويل شوي دي، هغه تر نارينه هغو ډېرې قوي
دي، مثلاً لنډۍ ده چې وايي:
په سالو سم راسره پټ شه
که سالو لنډ و پښې به زه راټولومه.»

ديادولو ده چې د لوپټه ډېر مترادف نومونه هم لري، لکه پوړنی، ټيکری، څادر ، زړوکی او سالو هم ورته وايي چې معاصرو شاعرانو هم ورته په خپلو شعرونو کې ځای ورکړی لکه ارواښاد سيف الرحمن سليم چې ويلي وو
خور شوی زړه مې پرې راټول غوندې شو
دا لوپټه راباندې چا خوره کړه

د سپینو زرو بنګړي

د پښتني کلتور په ښځینه سینګار توکو کې یو هم د لاس کړې وه چې په لږ توپیر سره به په وښي، باهو او د سپینو زرو په بنګړي یادېدله. کلونه پخوا به د سپینو زرو همدې کړې د ناویانو د سینګار برخه جوړوله، خو اوس یې ځای په ډېر توپیر سره د سرو زرو بنګړو نیولی دی.

کله چې مو د یوې سپین سرې مور څخه د لاس د کړې په اړه وپوښتل هغې راته وویل:

« پخوا به د سپینو زرو بنګړي وو، ناویانو ته به یې په لاسونو کې اچول، باهو به یې هم ورته ویلو. قسم قسم غمي به یې په کې کارولي وو. نقشونه به په کې جوړ وو. مونږ به اچول. ټول مړونډ به یې نیولی و. خو اوس هغه نه شته. اوس خو د سرو زرو بنګړي رواج شوي.»

د رابعې په نوم یوه نجلۍ وایي چې د نیاګانو له وخته ورته همدا کړې پاتې دي او په ځانګړو مراسمو

کې يې له افغاني کاليو سره په لېچو کوي.

«پښـوا چـې زمـوږ نيا ګـانو کـوم څيزونـه اسـتعمالول اوس مـوږ تـه راپـاتې دي، لکـه وښـی، ټيکـه، د سـپينو غـاړکی، چـې پـه ډېـر سـاده ډيـزاين سـره جـوړ شـوي او رقـم، رقـم غمـي پـه کـې کارېدلي، ډېـر ښـه ښـکاري اوس يـې پـه ځـانګړو مناسـبتونو لکـه ودودنـو او ملـي ورځـو کـې لـه افغـاني ګـڼې/ جـامو سـره اچـوو، دا ځکـه چـې دا زموږ کلتور ښيي»

د ثنـا پـه نـوم يـوه بلـه نجلـۍ وايـي چې کـه څـه هـم اوس د سـينګارتوکو بڼـې بـدلې شـوي خـو بيـا يـې هـم خلـک خوښوي:

«د لاس کـړې، ګـوتمې او غـاړکی پـه اوس وختونـو کـې بيـا رواج شـوي دي کـه پـه افغانسـتان کـې نـه وي نـو لـه پاکسـتان څخـه يـې ښـځې راغـواړي، خـو اوس يـې ډيزاينونـه بـدل شـوي دي اوس پـه کـې پـه ماشـين نقشـونه جـوړېږي او پښـوا بـه پـه لاس پـه کـې جوړيدل زمـا هـم ډېـر خوښېږي، ځکه چې اوس يو موډ ګرځېدلی دی»

خـو د فريبـه پـه نـوم يـوه بلـه نجلـۍ ارمـان لـري چې د سـرو زرو بنګړي دې ولري.

«پښـوانی کـړې، خـو لـه اوسـنيو سـره ډېـر تـوپير لـري،

پښتوا به له سپينو زرو څخه جوړيدې او س له سرو زرو څخه جوړېږي او زه ارمان لرم چې د سرو زرو کړۍ دې ولرم چې ښايسته ډېزاين وي او رقم رقم غمي په کې وکاريدلي وي»

ياده دې وي چې وښی، باهو او د لاس کړۍ چې پښوا به د سپينو زرو څخه جوړيدل، اوس په تاريخی اثارو کې شمېرل کيږي او ځای يې د سرو زرو بنګړو نيولی، چې د ګرانۍ په دې دور کې ترښنه ډېرې ناويانې محرومې پاتې کيږي.

د ستمال يې راوړ څونډي پرې پورې

سريزه:

په پښتني کلتور کې« د ستمال يې راوړ» داسې يوه اصطلاح ده چې له مخې سره د بنده پام د يوې نجلۍ کوم هلک ته په نوم کولو ته اړوي. په ځينو سيمو کې بيا همدا خبره داسې کوي چې ګوره يې ماته کړه، خو د افغانستان په ډيرو پښتني کليو کې د « د ستمال يې راوړ» اصطلاح د خپلوۍ او رشتې کولو لپاره کارېږي

راپور:

په پښتني ټولنه کې د خپلوۍ په معامله کې لومړۍ د ښځو يوه مرکه د جينۍ د غوښتلو په خاطر ورځي او کله چې دواړه کورنۍ د خپلوۍ موافقه سره وکړي نو بيا د سړو يوه مرکه ورځي او د جينۍ له کوره د هلک په

نامه دستمال راوړي. په دې وخت کې د کور او مالت نجوني راټولېږي، چمبه را اخلي او دا سندره خامخا په ګډه سره وايي چې:

«دستمال يې راوړ ځونډي پرې پورې

پرې بوره مه کړې د هلک مورې

دستمال يې راوړ.....»

د ننګرهار د ښيوې ولسوالۍ يوه سپين سرې ميرمن نفس ګل ملکزۍ راته د هلک او جينۍ د رشتې جوړولو کيسه کوي.

«زمونږ په کلي کور او قوم کې دا رواج دی چې کومه نجلۍ د چا خوښه شي، اول د ښځو يوه مرکه ورځي، بيا ورته د سپين ږيرو مرکه ورلېږي، کله چې دواړه کورنۍ موافقې ته ورسېږي، هلک يې خوښ شي او جينۍ يې خوښه شي، له هغې وروسته که څوک غواړي چې شيرين خوري وکړي، يا هم يوه عصريه جوړوي چې هغې کې د شيدو چای کلچې او يا هم ډوډۍ ورکوي چې په هغې کې د جينۍ کورنۍ د هلک هغو ته يو دستمال ورکوي چې له دې سره جينۍ د هلک په نامه شي.»

د ارش په نوم د لغمان ولايت يو تن او سيدونکی

وايي: کله چې نجوني پېغلتوب ته نږدې کيږي خامک يا ګلدوزي زده کوي.

«لغمان کې داسې دود دی چې کله جينۍ پېغلتوب ته نږدې کيږي، تر هر څه د مخه د خامک يا ګلدوزۍ هنر زده کوي ځکه چې په راروان ژوند کې دغه خامک نجونو ته ډېر په درد خوري کله چې چا ته په نامه شي، د شاهو لپاره يو دستمال په خپلو ګوتو جوړوي، ګلدوزي پرې کوي تر دې چې خپل او د خپل نامزاد نوم پرې ليکي. د مينې او محبت ځينې سمبولونه په کې کاروي. دا نو په کې بيا ډېر ضروري وي چې جينۍ په خپلو لاسونو په دستمال ګلان جوړوي او خپل نامزاد ته يې د مينې په نوم ډالۍ کوي.»

د تورپيکۍ په نوم يوه نجلۍ چې د ننګرهار ولايت سره تعلق لري د دستمال په اړه وايي چې نجونې يې په خپلو لاسونو جوړوي او کله چې کوم هلک ته په نوم کيږي، بيا همدا دستمال هلک ته لېږل کيږي.

«دستمال نجونې په کورونو کې په خپلو ګوتو جوړوي، ځينې په کې د خامک قسم قسم ګلان جوړوي، مرۍ په کې کاروي، غاړو ته يې د تيلې تار ګنډي کله چې دا جينې چا ته په نوم کيږي، نو د خپل لاس جوړ کړی دستمال هماغه هلک ته ورلېږي چې دا

ورته په نوم شوې وي»

د کونړ ولایت یو تن او سید ونکی سلیم چې تازه یې ورته د ستمال راوړی، خپله خوښي را سره شریکوي.

دوه اوونۍ کیږي چې ما ته یې دستمال راوړی، زما د کورنۍ غړي وایي چې په دې دستمال چې کوم ګلان جوړ شوي، دا ستا نامزادې په خپلو لاسونو جوړ کړي، اوس زه د دې دستمال د پر قدر کوم په پلاستیک کې مې بند کړی او په جیب کې یې ګرځوم زه اوس په دې دستمال د خپلې نامزادې تنده ماتوم او تر هغې به یې په جیب کې ګرځوم تر څو مې چې خپله چنغله تر کوره نه وي راوستې»

یاده دې وي چې د دستمال رواج د افغانستان په اکثرو پښتون میشتو سیمو کې له پخوا رواج لري او تر اوسه پالل کیږي.

د ځوانان د نکریزو شپه

سریزه:

دځوانانو دنکریزو شپه یو نوی دود دی، چې په وروستیو کلونو کې راپیدا شوی، دادود یوازې په پښتنو پورې اړه نه لري، ویل کیږي، چې په اردو ژبو ، هندي او دري ژبو ځوانانو کې هم رواج لري، دواده ترشپې یوه او یا دوه درې شپې مخکې یو ډوله ځوانان ، چې دواده زلمی پرې ګران وي، دنکریزو خاص لوبي، په بازارکې اخلي او شمعې په کې لګوي، دواده دخاوند کور ته یې وړي، بیا د واده خاوند او دده دوستان هلته دموسیقۍ په بدرګه دلاس کچۍ ګوته سره کوي، کله کله موسیقي د ټیپ او سي ډي په وسیله وي.

راپور:

په پښتني ټولنه کې د ودونو په مراسمو کې داسې رسمونه له پخوا نه پاتې دي چې اوس هم پالل کیږي. په دې رسمونو کې یو هم په ودونو کې د نکریزو شپه ده چې درې لسیزې پخوا به د ننګرهار ولایت په بیلابیلو کلیو کې د واده د زلمي له کوره یوه ډله ښځې ا و نجونې

د ناوې کور ته تلې د سندرو او اتڼونو په تر سره کولو به يې ناوې ته نکريزې پورې کولې.

خو په تيرو دريو لسيزو کې پېښور او شاوخوا سيمو ته په کډوالۍ ډيرو افغانانو يو لړ کلتوري بدلونونه هم له ځانه سره راوړي، چې يو هم په کې په ودونو کې د ځوانانو د نکريزو د شپې جوړول دي.

اوس په ودونو کې ډله ډله ځوانان د زلمي کور ته په ډول او نغاره ورځي، په نکريزو کې يې شمعې لګولې وي، نڅاوې کوي او يو يو د واده له زلمي سره کينې او په ګوته ورته نکريزې پورې کوي.

په جلال اباد کې د سنګر په نوم يو تن ځوان وايي چې د واده د زلمي خپلوان او نږدې ملګري د يوې مېلې په شکل راټولېږي، د نکريزو پروګرام جوړوي چې زما په نظر دا د ساعتېرۍ او خپل ملګري ته د خوښۍ د اظهارولو ډير ښه عمل دی.

د عرفان الله بيدار په نوم يو بل تن وايي چې په جلال اباد کې د يوه واده لپاره پنځلس، شل ورځې مخکې تابيا نيول کيږي، د واده د زلمي خپلوان او دوستان په نمبر، نمبر د نکريزو شپه جوړوي، دا په دې مانا چې د واده زلمي ته خپل اخلاص ښيي. مينه ښيي او د نکريزو

شپه یوه واده ته ډیره ښکلا وربخښي.

خو یو شمیر ځوانان بیا د دې رواج مخالفت کوي، له دې ډلې څخه یو هم نصیر مومند دی چې وایي پخوا به په ودونو کې نکریزې د هلک له کوره د جینی کور ته وړل کیدې، خو په دې وروستیو کې ځوانان د نکریزو شپې جوړوي چې زما په نظر دا رسم له هندوانو څخه راپاتی دی.

خو له دې هر څه سره سره اوس د جلال اباد ښار او شاو خوا ډېرو کلیو کې ځوانان تر واده د مخه د نکریزو شپه جوړوي چې د وخت په تېرېدو سره دې رسم پرمختګ هم کړی دی.

نکریزې په اول سر کې پانه پانه وي، د نکریزو پانه په خپل ظاهري شین والي کې د ښایست باطني سره هم لري. د نکریزو پانه شاعرانه ذوق ته عجیبې ښکلاوې وربخښي. د ناوې سره لاسونه، د اختر ورځ او یا پر نکریزو تکور شوي لاسونه.

چمبه

د هر کور ضرورت دی

سریزه:

چمبه چې په ډېرو پښتنو سیمو کې ورته داریا هم وایي، له زمانو راهیسې په هر کور کې موجوده وي، چې د لویو او وړو خوشحالیو په مناسبت یې د کور ښځې را اخلي او خپلې خوښۍ پرې نمانځي. په جلال اباد کې د مشال راډیو خبریال بازمحمد عابد د موسیقۍ په دې کورنۍ الې له څو تنو نجونو او میرمنو سره خبرې کړي او یو راپور یې پرې جوړ کړی او په داسې سندره پیلېږي چې له چمبې سره ویل شوې ده. په ګډه یې اورو.

راپور:

د خط لمنې
جانانه بیا دې جوړې کړې په درزي دي
د خط لمنې
جانانه بیا دې جوړې کړې په درزي دي

د قندي کوچۍ د دې سندرې سره به ډېرو پښتنو میرمنو ته د خپلو ښادیو ورځې شپې ځکه وریاد بږي

چې دا سندره له چمبې سره ویل شوې او چمبه د موسیقۍ داسې یوه اله ده چې له زمانو راهیسې اوس هم د پښتنو په کورونو کې ځانګړی ځای او مقام لري.

کله چې هم په کوم کور کې د ښادیو شپې ورځې راشي نو د کور او مالت نجونې مستي کوي، چمبه وهي او ټپې ورسره اچوي.

ځان مې دا ستا لپاره جوړ کړو
د خط لمنې
تا د دادا په کور کې څه لیدلي دینه
د خط لمنې
جانانه بیا دې جوړې کړې په درزي دي

د رخسار په نوم یوه نجلۍ وایي چې که په کور کې هلک پیدا شي او یا یې سرکلي وي، چمبه را اخلي او خپله خوښي پرې نمانځي.

((مور کره چې هر وخت خوشحالي پیدا شي، ټول کور، خوېندې، ورونه سره راټولېږو او خپله خوښي د چمبې په وهلو نمانځو. او که چېرې کوژده، وي، کور کې هلک پېدا شوی وي او یا یې هم سرکلي وي، نو زمونږ د پښتنو خو دا مراسم بیا داسې وي چې درې څلور ورځې په کې خوشحالي کوو، میلمستیاګانې

جوړوو او په دې موقع چمبه را اخلو او خپله خوشحالي کوو.))

چمبه يوازې ميرمنې او پېغلې نجونې نه بلکې وړې ماشومانې يې هم تماشه خوښوي، نهه کلنه فاطمه هم يو له هغو ده چې د چمبې له سازه خوند اخلي:

((زموږ کور کې چې کله خوشحالي وي، شاو خوا ټولې ملګرې را ټولېږي، دريا وهل کيږي او نجونې هغې ته ګډېږي، مونږ ته رينه ډيره مزه اخلو.))

د پاخه عمر لرونکې شريفه احمدزی، چې د لوګر ولايت سره تعلق لري او په ننګرهار کې ميشته ده، وايي چې چمبه د هر کور ضرورت دی.

((دلته ورته پښتانه چمبه وايي، موږ ورته په وطن کې داريا وايو. موږ اوس هم دا عادت لرو چې په هر کور کې چمبه ساتو. کله چې خوشحالي راشي، ميرمنې لاس کوي، چمبه را اخلي او ټيکی ورسره اچوي))

دا چې چمبه له څه شي څخه جوړېږي، په جلال اباد ښار کې د ميرزمان په نامه چمبه جوړونکې او خرڅوونکی يې راته وايي.

((چمبه د اوزې له پوټکي او د چينار له څانګې جوړېږي، کله چې د چينار د لرګي نه په لمده کې تختې

وایستل شي، هغه بیا حلقه کوو، سریخ پرې وهو او د اوزې پوتکی پرې اچوو، اول یې د اور په واسطه سره کلکوو او بیا یې د دریو ورځو لپاره لمرته ږدو.

ځینې چمبې د لاهورنه راوړو چې د هغې بیه تر ۳۰۰ روپو پورې ده او موږ یې چې پخپله جوړوو بیا تریو نیم سل روپو پورې وو ځي. اوس هم چمبه ښه بازار لري، ډېرې خرڅېږي، ځکه چې د هر کور ضرورت دی.))

یاده دې وي چې په افغانستان کې د طالبانو د واکمنۍ پر مهال چې په موسیقي اوربدو سخت بندیز لګېدلی و، په ښادیو کې به مېرمنو چمبې وهلې او خپلې خوښۍ به یې پرې نمانځلې

شین چای

سریزه:

تقریبا له یوې پېړۍ زیات وخت کېږي، چې شین چای پښتانه کاروي، ښایي په افغانستان کې موجودو دري ژبو ته هم له دوی سره یوځای ورغلی وي، ځینې وایي دا بوټی له هنده د امیر شېرعلي خان د پاچاهۍ په وخت راوړل شوی او په افغانستان کې دود شوی، چې تراوسه دوام لري، دا یو ډول بوټي دی ، چې د دانو په بڼه په جوش اوبو کې اچول کېږي، او اوس په هره افغانه او په تېره پښتني کورنۍ کې موندل کېږي، ځینې خلک پرې دومره عادت شوي، چې فکر کېږي، یو عمل یې ګرځېدلی دی. ځینې وایي، چای طبي ارزښت هم لري، خو ځینې نور یې ډېر کارول دروغتیا په تاوان ګڼي.

راپور:

په افغاني ټولنه کې شنې چای داسې یو دود دی چې له ورو نیولې تر زړو پورې نر او ښځې یې په شپه او ورځ کې څو څو وارې څښي.

شین چای ته په پېښور کې کاوه وایي چې بوره یا چینې په جوش اوبو کې ایشوي او بیا ورته د شنو چایو پاڼې وراچوي، خو په افغانستان کې ورته یوازې اوبه ایشول کېږي او د چایو پاڼې په کې اچول کېږي چې

ځيني خلک يې تريخ او ځيني يې له ګوړې او يا هم له چاکليټو يا ټاپيانو سره نوش جان کوي.

شين چاى د افغانستان له کليو، باندو، دېرو او حجرو نيولې تر ښارونو او دفترونو پورې زيات رواج موندلى دى.

اختر ګلاب چې د ننګرهار د کامې ولسوالۍ اوسيدونکي دى وايي چې دېره يې د لارې په سر ده او هر وخت په کې د شنو چايو پريماني وي. دى زياتوي چې هر لاروى چې په لاره تېرېږي نو دى ورته د چايو ست کوي او ډېرې اشنايانې يې د چايو له برکته جوړې شوي دي.

د بهسودو ولسوالۍ د ثمرخيلو کلي جان محمد چې په هر غم ښادۍ کې د سماوات تر شاه د چايو په جوړولو بوخت وي، وايي چې خان او غريب ته نه ګوري، خو په غم او ښادۍ کې يې د چايو خدمت ته ملا تړلې وي. دى زياتوي چې شين چاى ستړيا له منځه وړي او کله چې هم چا ته چاى تيار وي، دى تر بنه ډېره مزه اخلي.

ګلاب خان چې د پښتونخوا د چارسدې سره تعلق لري او د روزګار په سلسله کې په جلال اباد دېره دى وايي چې شنې کاوه چاى خوښوي او هغه هم چې د

رڅرو میتهایي ورسره وي. دی زیاتوي چې په جلال اباد کې شنې تریخ چای رواج دی چې اوس ورسره دی هم لږ لږ عادت شوی دی.

د کونړ ولایت یو تن اوسېدونکي احمد سمیر وایي چې شنې چای یې دومره خوښې دي، چې که له ډوډی وروسته یې ونه څښي نو ډوډی یې له مری نه ښکته کیږي.

یاده دې وي چې شاه وخوا یو نیم سل کاله پخوا به په افغانستان کې د ایګلیتهسو یا لاچي ونو پاڼې خلکو جوش اوبو ته اچولې او خپله تنده به یې پرې سړوله. خو د امیر شیرعلي خان د واکمنۍ پر وخت د لومړي ځل له پاره ځینې افغاني سوداګرو له هندوستان څخه شنې چای افغانستان ته راوړې چې بیا وروسته له چین، کینیا ، انډونیشیا او اوس له برازیل څخه پریمانه شین چای راوړل کیږي.

اوربل

سریزه:

اوربل چې څه نیمه پیړۍ د مخه د پښتنو ناویانو په زیوراتو کې یو لازمي جز و ، اوس په قدیمي اثارو کې

شمیرل کیږي، خو د افغانستان په ځینو پښتون میشو سیمو کې اوس هم ښځې اوبۍ په غاړه ګرځوي.

د اوبۍ په اړه راپور په یوې سندرې پیلیږي.

راپور:

مسینه له میني پیدا کیږي
ما ته ډډه اوبۍ جوړه کړه
شین غمی پرې کیږده
مرغلرې تر چاپېره کړه
لاس راکړه جانانه

په دې سندره کې پښتنې میرمنې زرګر ته د اوبۍ جوړولو یوازې فرمایش نه ورکوي، بلکې د هرې پیغلې په زړه کې د ناویتوت ارمان هم راټوکوي، او دا ځکه چې څه نیمه پیړۍ د مخه اوبۍ د ناویانو په سینګار توکو کې دومره لازمې ځیز و چې بې له هغې به د ناوې جوړه نیمګړې وه.

یوه سپین سرې مور مشال راډیو ته په یوې ځانګړې مرکه کې وویل چې د خپل واده په سینګار توکو کې یې اوبۍ هم لرله.

«اوبۍ به له سپینو زرو جوړیده، لاندې به ورته ډنډرې پراته وو. غټ غټ مرغلین مزي به مو تاو کړل،

هغه به مو یوه کونډه او بله کونډه کې واچول، بیا به مو په غاړه اچوله او سینې پورې به کلکه نښتې وه. دا سې شکل به یې و، لکه د درې، څلور شپو میاشت چې راختلي وي، د سپینو زرو روپۍ به ورته لاندې په زنځیرونو کې پرتې وې. ما ته یې هم په واده کې اچولې وه. د کومې ناوې چې به اوربې نه وه نو بیا به خلکو ویلې چې اوربې یې نه شته، غوټۍ یې نه شته. ما ته مې خوابنې خپله راکړې وه خو بیا د غریبۍ له وجې خرڅه شوه.»

د ولسي جرګې پخوانۍ غړې او شاعره صفیه صدیقي وايي چې اوس هم د افغانستان په یو شمیر سیمو کې اوربۍ رواج لري.

«اوربۍ په مختلفو ولایاتو کې په مختلفو ډولونو ځینې استفاده کیږي. اوربۍ د افغانستان په شمالي ولایتونو کې چیرته چې پښتانه میشت دي، په تیره بیا په جنوبي ولایتونو کې اوس هم رواج لري او اوس چې په بازارونو کې په مصنوعي بڼه جوړیږي، زه ورته خوشحاله یم او. زه ورته د کلتوري ارزښت په توګه د قدر په سترګه ورګورم، ځکه چې زه یوه شاعره یم ما تري په خپلو شعرونو کې هم استفاده کړې ده.»

د ځانګې جبارخیل په نامې یوه ځوانه انجلۍ وایي چې پخوا یې اوربۍ نه پېژندله خو اوس یې چې پېژندلې ارمان لري چې له افغاني کمیس سره یې یو ځل په غاړه واچوي.

شاعر او لیکوال اباسین یوسفزی چې په خپل کلي کې یې د ښځو په غاړه اوربۍ لیدلې وې وایي چې د هرې غاړې لپاره به ځانګړې اوربۍ جوړیدله.

«اوربۍ زمونږ د زنانه وو د کالو، زمونږ د زنانه وو د زیوراتو یو اهم څیز و. اوربۍ به چې کله په غاړه کې ښکاریدله، نو له هغې نه به په مختلفو وختونو کې مختلفې شغلې راوتې، په لمر کې به یې یو رقم شغله کوله، په رڼا کې به بل شان ښکاریدله او د سپوږمۍ په رڼا کې به یې بیا یوه عجیبه شان رڼا کوله نو دهاغه وخت کالي چې دي زما ډېر خوښېدل، اوس هم ما ته کله یاد یږي، زه چې کله په بازار کې د انتیک په دوکانونو کې دا څیرونه وګورم، زه پرې ډېر خپه شم کاش چې دا اوس هم زمونږ خوېندو مېندو استعمالولی.»

اوس هم د افغانستان په ځینو کلیو کې د اوربیو نمونې پیدا کیږي. په جلال اباد ښار کې د سپینو زرو یا چاندیو یو تن زرګر چې بریال احمد نومېږي، وایي چې

له کليو نه ورته خلک د سپينو زرو جوړ سينګار توکي د خرڅلاو له پاره راوړي او له ده څخه يې خلک بهرنيو هيوادونو ته وړي.

«د سپينو زرو کار کوم له خلکو يې اخلو، بيا يې ترميم کوو. څه همدلته داخل کې خرڅوو او څه را څخه خلک بهر ملکونو ته وړي. دا شيان موږ ته له کليو نه کوچيان راوړي چې زموږ بيوپاران دي. موږ سره دا سې د سپينو زرو سينګار توکي هم شته چې اتيا کاله، سل کاله او حتى تر يو نيم سلو کلونو پورې عمر لري. ځينې ځيزونه خلک د موزيم له پاره وړي، ځينې بهر ملکونو ته لکه کاناډا، لندن، جرمني او نورو ته ورل کيږي.»

يـاده دې وي چې اوس هم د پښتني کلتور سينګار توکي چې له سپينو زرو څخه به جوړېدل د افغانستان په کليو او بانډو کې پېدا کيږي چې بيوپاران يې راټولوي او په څه نه څه شکل بهرنيو هيوادونو ته لېږدول کيږي چې هلته بيا د انتيک په بيه پلورل کيږي.

د چيندرو لوبه

پــه ساعت کې مې ژړلي
په ساعت کې مې خندلي
چــې په ځان نه پوهيدلي
زه هـــــمغسې وړه وای

ســندرغاړې نغمــې پــه دې ســندره کــې د وړوکــوالې دا ارمــان پــر ځــای کــړی دی. اوس هــم پــه کليــو او بانــډو کــې

ماشوماني نجوني چيندرو ګاني کوي، د ګوډيانو لوبې کوي، په بامونو خېژي او په ديوالونو د کرښيو لوبه کوي. خو ډېرې داسې لوبې چې پخوا به ماشومانو نجونو کولې، اوس په ډېرو سيمو کې د هېرېدو په حال کې دي، خو د چندرو لوبه د افغانستان په ډېرو کليو او بانډو کې اوس هم ماشوماني نجوني په ډېره علاقمندۍ سره کوي.

دا چې د چندرو لوبه څنګه تر سره کېږي، د نبيلې په نوم يوه ماشومه نجلۍ چې په دريم ټولګي کې زده کړې کوي راته وايي:

((اول مونږ د چندرو لپاره ځمکه جاروکوو، بيا د ثلورو خطونو منځ کې پنځه خانې جوړې کړو چې يکه، دوکه، درې که ثلورکه او پنځه که ورته وايي. په دوه او يا ثلور جينکو دا لوبه کيږي. ګالى په نمبر سره اول په اوله خانه کې، بيا په دويمه او همداسې تر پنځمې پورې په يوه پښه ورځو. په منځنۍ خانه کې دمه کوو او ګالى بيا په مزه مزه له يوې خانې بلې ته بيايو، کله چې ګالى د کومې خانې په کرښه راشي. نو بيا هغه تن وسوزي (اوت) شي.))

د زکيه په نوم يوه بله نجلې وايي چې د ښوونځي او

کور له کاره چې اوزګاره شي، نو په چندرو خپل ساعت تیروي.

خو د نادیه په نوم یوه بله نجلۍ وایي چې دومره یې د چندرو لوبه خوښه ده چې که خپله یې کوي او که نورې نجونې یې کوي دی ترې خوند اخلي.

خو یوه بله جینۍ وایي چې کله یې د چیندرو لوبه لګولې وي او مور ورته غږ وکړي، غوسه ورځي.

یاده دې وي چې د چندرو لوبه د افغانستان په ټولو سیمو کې په ځو ښو ترسره کیږي او د هر کلي او بانډې ماشومانې نجونې په ډېرشوق سره د چیندرو لوبه کوي.

د سپېلنو لوګی

سپند
بلا بند
د شنو سترګو بلا بند
په اوبو کې د ماهيانو
په هوا کې د مارغانو
په ځمکه د پيريانو نظر بند

دا د داسې يوه ماشوم له حنجرې راوتې سندره ده چې هر سهار د جلال اباد ښار په بيلابيلو برخو کې دوکان په دوکان ګرځي، د خرڅلاو لپاره لګېدلو توکو

تـه سـپېلني لـوګی کـوي او لـه همـدې لارې يـوه څـه پيسـې لاس ته راوړي.

د افغانسـتان پـه کليـو بانـډو کـې لـه پخـوا راهيسـې خلـک سـپېلنې د نظـر مـاتي پـه خـاطر لـوګی کـوي.خـو اوس دا کلتور تر ښارونو هم راغځېدلی دی.

د جـلال ابـاد ښـار يـو دوکانـدار حـاجی دلاور وايـي چـې د سـپيلنو لـوګی کـول يـو رواج ګرځېـدلی، کومـه شـرعي بنېه نه لري.

«سـپېلني، مـانوا او يـا نـور چـې خلـک يـې لـوګی کـوي يـو رواج او تـوتکـه ده چـې لـه پخوانـو خلکـو راپـاتې ده. کومـه شـرعي بنېه نـه لـري او دا اوس چـې پـه بـازارونو کـې دا ماشـومان ګرځـي او سـپېلني دودوي، څـوک ورتـه د زړه سـوي پـه خـاطر يـوه روپـۍ دوه ورکـوي، او څـوک يـې پـه عقيـدوي لحـاظ ورکـوي چـې ګونـدې پـه کاروبـار کـې يې زياتوالی وشي»

د بـي بـي هـوا ښـوونځي د دولسـم ټـولګي يـوه زده کـوونکې حليمـه وليـزاده وايـي چـې د ضـرورت پـه وخـت کـې لـه خپـل چـم ګاونـډ څخـه خځلـې راټولـوي او لـه سـپېلنو سره ګډ يې لوګی کوي.

«کلـه چـې زمـوږ کـور کـې کـوم ماشـوم يـا کـوم زلمـی د

نظره کيږي، موږ د خپلې کوڅې نه خځلې او خاشاک راټولوو او ناروغ ته يې له سپيلنو سره ګډ لوګی کوو. دا د دې لپاره چې که هغه نظرباز زموږ په چم ګاونډ کې وي نو په هغو خځلو به يې پښې لګېدلي وي، نو ځکه ورته خځلې لوګی کوو. چې نظر يې مات شي.»

شاعر او ليکوال عزت الله ځواب بيا وايي چې پخوا به د نظر ماتي تر څنګ خلکو سپېلني د کوټو د وږم د بدلېدو په خاطر هم لوګی کول:

«پخوا به د سپری او خوشبويانو امکانات نه و. په ليرو پرتو سيمو کې به خلکو د دغې سپيلنو او ماڼوګانو د لوګي نه کار اخيسته. په کوټو کې به يې په دې خاطر لوګی کول چې د کوټې وږم بدل کړي. د نظرماتي له پاره هم کارول کيږي. همدا رنګه چې د کومې کورنۍ ډېر غړي به په يو ځای راټول شول نو د کورنۍ مشرې ښځې به د سپيلنو لوګی کولو، ځينو ورته خولۍ نيولې، ځينو به ورته پګړۍ نيولې او ځينو به پرې هم لمنې نيولې. او دغه دود تر اوسه پورې په سيمه کې شته دی.»

زلمی شاعر بختيار ساحل بيا وايي چې پښتو شعر ته د سپيلنو او نظرماتي مضمون په ښکلې بڼه راننوتی

دی.

«حمزه بابا په یو بیت کې وایي چې:

قربان دې له لیمو نه بلا سترګې درپسې دي
محـــــفل ته چې راځې له سپیلنو سره راځه

حمـزه بابـا پـه دې بیـت کـې د خپـل محبـوب د ښـکلا ستاینه کـړې، ورتـه وایـي چې سـتا ښـکلا دومـره ډیـره ده که محفل ته راځې نو خامخا ځان ته سپیلني لوګی کوه.»

د پښـتو لنـډۍ یـا ټپـه چـې زرګونـه کالـه عمـر لـري، د دې مضـمون خـوا ره یـې لـه یـوه نسـل څخـه بـل تـه سـینه پـه سـینه رارسـولې او د پښـتو سـروکو خونـد او رنـګ یـې ورزیـات کـړی دی.ځکـه خـو پـه ډیـرو سـرکو کـې هـم د مـاښو او سپیلنو په هکله لنډۍ هم ویل شوي دي.

« مورې ماښو ورته لوګی کړه
شایسته ناوکۍ، وه پشتني ناوکۍ، الله دې مل شه
زیارت ته تللې چا به یې مخ لیدلي وینه
شایسته ناوکۍ، وه پشتني ناوکۍ، الله دې مل شه»

دا چـې د سـپیلنو د لـوګي پـه اړه شـریعت څـه حکـم کـوي دا پوښـتنه پـه جـلال ابـاد کـې د حضـرت صـفا ابـن بیضـا جـامع جومـات خطیـب مولـوي عبدالبصـیر بصـیرت دا رنګه ځوابوي:

«دا کومه نښه خبره نه ده چې بعضې خلک د بد نظر لپاره سپیلني یا بل شی لوګی کوي. مونږ په دې عقیده لرو چې خیر او شر ټول د الله تعالی له اړخه دی. د نظر بهترینه دفع چارقل سورتونه دي، هره شپه باید له ویده کیدو د مخه په ځان وویل شي، له هر افت نه به یې الله تعالی ساتي.»

یاده دې وي چې سپیلني د پسرلي په موسم د غرونو په لمنو کې خود رویه راشنه کیږي چې ځینې خلک یې دانې په کورونو کې ساتي او د ضرورت په وخت یې لوګي کوي.

د نذر رواج لا ژوندی دی

سریزه:

نـذر یانذزانـه داسـې یـو رواج دی چـې لـه پېړیـو را پـه دېخـوا یـې پښـتنې مېرمنـې تـر اوسـه پـالي، د نـذر بهیـر داسـې تـر سـره کیـږي، چـې د کـورنۍ کومـه ښـځه د یـوه ارمـان پـه خـاطر نـذر منـي او پـه ټـاکلې ورځ پـرې خپلـوان او د چـم ګاونـډ ښـځې راټولـوي. او د ارمـان د پـوره کیـدو لـه دعـا سـره یـې خـوري. نـذر پـه ډیـرو سـیمو کـې د غټـو

وریجـو او پېـو ځخـه جـوړېږي. د نـذز لـه خوړلـو وروسـته بیـا هـره ښـځه د خپلـې وسـې سـره سـمې پیسـې پـه قـاب یـا پلیـټ کـې اچـوي چـې دا پیسـې بیـا د یـو بـل نـذر پـه منلـو سره مصرفېږي.

راپور:

نـذر یـا نذرانـه پـه پښـتني ټولنـه کـې داسـې یـو دود دی چـې لـه پخـوا ځخـه رواج لـري او اوس یـې هـم پښـتنې مېرمنې پالي.

د پښـتنو پـه ډېـرو سـیمو کـې د یـوه ارمـان د پـوره کیـدو او یـا هـم د یـوه نـاروغ د روغتیـا پـه خـاطر د کـورنۍ یـو تـن پـه ځـان نـذر منـي او د ارمـان د پـوره کېـدو پـه خـاطر خپلـوان او ګاونـډیان راټولـوي او هغـه منـل شـوی نـذر پـه ګډه سره خوري.

دا نـذر پـه ځینـو سـیمو کـې لـه غټـو وریجـو او شـېدو ځخـه جـوړېږي، او پـه ځینـو ځـایونو کـې پـرې بیـا ځېرلـی حلالوي او وینه یې د ناروغ ماشوم پښو کې تویوي.

د شمشـاد پـه نومېـد د پاخـه عمـر یـوه مېـرمن چـې د حصـار شـاهي پـه کېمـپ کـې اسـتاده ده، او پـه ډېـرو نـذرونو کـې یـې برخـه لرلـې، مشـال راډیـو تـه د نـذر پـه اړه

څه دا رنګه وويل:

«کله چې په کور کې مریض پیدا شي، نو د کور غړي يې هڅه کوي چې په څه نه څه طریقه دا مریض ښه شي. چې ډاکټر ته يې بوزي هغه ورته دوا ورکړي او مثبت تاثیر پرې ونه کړي نو بیا چې د هرې لارې وي چې خدای دا ناروغ اوس ښه کړي نو بیا پرې خامخا نذر مني. د قرآن شریف ټکي پرې تلاوت کوي او بیا وايي چې خدایه دا خیرات ستا په نوم ورکوم. په دې امید سره چې دا ناروغ به مو ښه شي. او یا دا چې زما په سر چې کوم مثيبت راغلی، دا رانه لیرې کړي»

د افغانستان په ځينو ځايونو کې ښځې راټولېږي، او یوه مشهور زیارت ته سره ځي او هلته په ګډه منلی شوی نذر سره خوري. نوموړې میرمن چې څه وخت یې په مزار شریف کې تیر کړی، وایي چې هلته ښځې زیارتونو ته نذرونه وړي.

«ما ډېر عمر په مزار شريف کې تير کړی دی. هلته به مې په شاه ولی والله کې لیدل چې ښځو به زیارتونو ته پوښونه راوړل، هغه به يې پرې هوارول، په یوه غټ دېګي کې به يې پیسې اچولې، له ډېرو لیرو منطقو نه به ورته ښځې راتلې، چا به یوه زانګو ځوړند کوله او دا

په دې مانا چې که خدای زوی راکړي او هلته ډېر زيات زياتونه هم دي چې په بېلابېلو مناسبتونو کې ورته ښځې ورځي»

يوه بله مېرمن وايي: کله چې هم نذر ومني نو بيا پرې خپلوان او ګاونډيان راټولوي او د شير برينج يا د وچې اوه رنګه مېوې له چايو سره د نذر په توګه خوري او د ناروغ د روغې ستې دعا کوي:

« هر کال په اخره چارشنبه کې موږ نذر نيسو. بزرګه مياشت کې هم نذر منو. کله چې د نذر د خوړلو ورځ راشي بيا پرې خپلوان او ګاونډيان راټولوو او شير برينج، يا مالوده مو پخه کړې وي، هغه په ګډه سره خورو. او يا هم د سخي صاحب په په نوم اوه رقمه وچه ميوه له چايو سره رابلل شويو مېلمنو ته ږدو. او هر څوک چې دا نذر وخوري بيا د خپل وس سره سم يو څو روپۍ په پلېټ کې اچوي، په دې پيسو بيا يو بل نذر منل کيږي»

خو په افغانستان کې بيا ځينې هاغه مېرمنې چې لوړ تعليمونه يې کړي ، د نذر په شمول په ډېر شګومونو باور نه لري. له همدغسې مېرمنو څخه يوه هم د افغانستان په ولسي جرګه کې د ننګرهار د خلکو

استازې فرشته انوري هم ده. نوموړې د نذر په حقله مشال راډيو ته وويل:

«په افغاني ټولنه کې دا معمول دي چې د نذر ورکول، د نذر نيول او يا د نذر منل ډيره مروجه خبره ده خو زه د دې شي ډيره مخالفه يم، ځکه چې دا شی نه په اسلام کې شته، نه په قرآن کې شته. تر هر څه مهم، تر هر څه لوړ او تر هر څه اړين د خدای ج عبادت دی او بس.»

نذر په پښتني فلکلور او ولسي سروکو کې هم ډير ځله راغلی دی. پښتو لنډۍ چې زرګونه کلونه عمر لري د نذراني يادونه په کې شوې ده او پښتو شعرونو ته يې هم لاره موندلې ده. د نذر په کلتوري ارزښت چې مو کله د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي استاد لال پاچا ازمون وپوښت، هغه په ځواب کې وويل:

«کله چې د ولس له غبرګې يو څه راپورته کيږي، شاعر به هغه انځوروي يو په دې برخه کې د نذر او نذراني خبره ده. د کوم ارمان په مقابل کې چې کومه فداکاري ښودل کيږي، د هغې نذرانه همدغه نذر دی چې زموږ شاعرانو په شعرونو کې را اخيستی دی. انګيزه يې له ملي نظمونو څخه ده. لومړني بنسټونه يې ملي نظمونو ايښي دي. چې هغه زمونږ په چاربيتو،

غزلو، لوبو، بدلو او خصوصاً په لنډيو کې نذر ډير ياد شوی دی.»

يـاده دې وي چې پـه ځينو کليـو ، بانډو او ښـارونو کـې د نـذر بهيـر داسـې تـر سـره کيـږي چـې د نـذر خوړلـو وروسـته هـر ه ښـځه لـه خپلـې وسـې سـره سـم پـه قـاب يـا پليټ کـې پيسـې اچـوي چـې ورتـه ولـې شـوې پيسـې بيـا د يو بل نذر په منلو سره مصرفيږي.

واسکټ د پښتنو زينت

لکه پښتنې مېرمنې په خپل لباس کې پوړنې ته تر هر څه زيات ارزښت ورکوي، داسې يې نارينه په خپل لباس کې واسکټ ته ډېر ارزښت ورکوي.

واسکټ له تنکي زلميتوبه تر زړښته پورې پښتانه په خپله جامه کې خوښوي. او د پښتنو داسې يوه نښه ده چې که د هر چا په تن وي د پښتون ګمان پرې کېدی شي.

سره له دې چې اوس په ننګرهار کې ګرمي اوج ته رسېدلې او هر چا پورې خپلې جامې اور شوې خو په

جلال اباد کې په مشرانو سربېره ځینې ځوانان هم واسکټ په تن ګرځوي.

یو تن ځوان چې محب الله نومېږي او په سخته ګرمۍ کې یې واسکټ په تن کړی، وایي چې بې له واسکټه ورته ځان بد ښکاري.

«که څه هم ګرمي ده او سړی نه شي کولای چې له جامو پرته بل څه په تن وګرځوي. خو بیا هم زه واسکټ په تن ګرځوم، ځکه زما ډېر خوښېږي چې درنه جامه ده، زینت هم ورسره د سړي په ځای وي او دغه راز ډېر جیبونه لري او بله دا چې واسکټ د چا په تن وي سړی ورسره درونډ ښکاري. یوازې زه نه، چې په جلال اباد کې ډېر ځوانان واسکټ خوښوي او دا ځکه چې دا د پښتنو دود دی»

ځوان شاعر طاهر ځلاند چې د کار په سلسله کې په کابل دېره دی وایي چې کله هم جلال اباد ته راځي نو له خپلو کالیو سره واسکټ اغوندي.

«که څه هم زه په کابل کې وظیفه لرم، خو کله چې هم ننګرهار ته د راتلو نیت وکړم، نو د پنجشنبې په ورځ له جامو سره واسکټ اچوم. ځکه چې زه ننګرهار ته راځم او ننګرهار یو سوچه پښتني ماحول دی. پښتانه چې

واده يې هم وي نو د سپينو جامو سره تور واسکټ خامخا کوي او ما ته چې د غم ښادۍ د نمانځلو موقع په لاس راشي، خامخا له وينځل شويو جامو سره واسکټ اچوم»

په جلال اباد ښار کې د محمد هاشم په نوم يو تن ګنډونکی وايي چې په سلو کې نوي تنه چې جامي ګنډي نو واسکټ هم ورسره جوړوي.

«واسکټ يو ملي لباس دی. په تيره د افغانستان په دې دريو ولايتونو کونړ، لغمان او ننګرهار کې ډير زيات استعماليږي او موږ هم ورسره د ښه اخلاص نه کار اخلو، په مناسبه بيه يې ورته جوړوو. فعلاً څلور ډيزاينه واسکټونه موږ جوړوو. يو ته يې يخندار يا بينډ وايي، بل ته ګول وايي او بل ته هاف وايي او څلورم يې د دريشي سره جوړيږي او س د پخوا پر تله واسکټ ډير خلک جوړوي په سلو کې اتيا يا نوي تنه له خپلو جامو سره واسکټونه هم جوړوي»

د يادولو ده چې يوازې په ننګرهار کې نه بلکې، د افغانستان په پښتون ميشتو سيمو او دغه شان په لره پښتونخوا کې واسکټ د پښتنو د کلتور برخه ګرځېدلې چې په ښه شان سره پالل کيږي.

مازیګر

د شپې او ورځې په دوران کې ماریګر داسې یو مهال دی چې د پښتو لنډیو/ ټپو کې تر بل هر څه زیات یاد شوی او اوس هم پښتو شعرونو کې جوت مقام لري. په مازیګر کې نجونې ګودرونو ته او ځوانان په کې میله ځایونو ته ځي او د ساعتېرو بنډارونه جوړوي. دا لنډه او ښکلی مهال اوس هم پښتو شعرونو کې هر شاعر کارولی او تر څو چې شعر او شاعري وي، د مازیګر له ذکره به خالي نه وي.

شاعر او لیکوال ولي محمد کنډیوال وایي چې

ځــومره د مــازيګر وخــت لنــډ دی، هــومره پــه پښــتو ادب کې اوږد عمر لري.

«همدغــه مــازيګر دی چې ډېــر مينــان يــې د وعــده پــه توګــه کــاروي. مينانــانو لپــاره ځکــه د ډېــر اهميــت وړ دی چې پــه مــازيګر کــې بــه نجــونې ګــودرونــو تــه تلــې. لــه همدې املــه يــې پښــتو ادبيــاتو کــې ځــای نيــولی دی. همــدې تــاريخي ريښــې تــه پــه کتــو ســره مــازيګري زمــوږ پــه کلتــور او ادبيــاتو کــې يــو ځــانګړی ځــای لــري. شــاعران يــې پــه خپلــو شــعرونو کــې ببخــې ډېــر يــادوي. کــه وويــل شــي چې د پښــتو شــعر کــې چې کــومې کليمــې ډېرې يــادې شــوي نــو د ګوتو پــه شمار کليمو کې بــه يو هم مازيګروي.»

د ننګرهــا پوهنتــون د ژبــو او ادبيــاتو پــوهنځي اســتاد ببــرک ميــاخيــل وايــي چې لــه مــازيګر نــه پــه پښــتو شــعر کــې د يوه انځور په توګه کار اخيستل کيږي.

«زه خپلــه چې کلــه هــم د مــازيګر نــوم اورم، ماتــه ګــودر مخــې تــه دريږي، ماتــه منګــی ذهــن تــه راځــي او مــا تــه د نجونــو هغــه کتارونــه مخــې تــه راځــي چې منګــی پــه ســر يــا منګــی پــه تــرخ کــې بــه ډلــه ډلــه د ګــودر پــه لــور روانــې وې. او مــا بــه پــه زلميتــوب کــې ليــدل. خــو اوس بــد بختانــه ګودرونــه يو ځــه ســاړه شــوي او ځــای يــې لاســي بمبو نيــولی

دی. ځکه اوس د ګودرونو نښې یو څه کمې ښکاره کیږي. خو په پښتو ادب کې د مازیګر اغېزلا په خپل ځای پاتې دی. له دې نه د یوه سمبول او یوه انځور په توګه کار اخیستل کیږي او زموږ په پښتو شاعرۍ کې یو جوت تاثیر او اغېز لري»

نقیب احمد اتل هم په مازیګر کې د نجونو د ګودرونو او د ځوانانو د بنډارونو خبره کوي.

«دغه وخت کې به جینکۍ ګودر ته راتلې، او موږ ځوانان به ګودر ته څېرمه په یوه لوړ کنډو ورته بنډار جوړ کړی و. د نجونو ګودر ته تګ به یو خوند لرلو او زموږ د ځوانانو بنډار به بل خوند لرلو. ما خپله هم په ځینو شعرونو کې ګودر یاد کړی دی چې:

مازیګر دی ښېرا مه کړه یو بې څوکه خوار اتل یم
ډېر وېرېږم له ازاره زړه مې سترې کیږي

نو زه فکر کوم د مازیګر په نوم کې یو کیف او خوند پروت دی. ځکه خو یې شاعران په خپلو شعرونو کې یادوي او پښتو شعر کې یې ځای خپل کړی»

نادر دانش وایي چې مازیګر هغه مهال دی چې د ورځې ستړیا په کې دمه کیږي.

«د مازیګر په وخت کې مزدور له کاره ستړی راځي،

بزګر له کروندې سترې راځي، دغه هاغه وخت دی چې ورځ ته د پای ټکی ایښودل کیږي. هر څوک د یوې لنډې دمې په توګه دغه وخت ته تم کیږي د مازیګر انځور ځکه شاعرانو ډیر کارولی دی چې مازیګر د دیدنونو وخت دی او وعدې په کې پوره کیږي»

په بې شمېره پښتو ولسي سندرو کې مازیګر ته ځانګړی مقام ورکړل شوی، میرمن قمرګله هم په یوه سندره کې د مازیګر یادونه څه دا رنګه یادونه کوي.

ما مینتوب لیدلی نه و
ګل ورو کی
د مازیګر او بو ته تلم مینه شومه
موري
که راته راکړې سور سالو په سرومه
موري

که څه هم اوس په ډیرو پښتون مېشتو سیمو کې مازیګري ساړه شوي، د نجونو ګوردونو ته تګ کم شوی او ځوانان هم د پخوا په څېر بنډارونه نه جوړوي، خو پښتو شعرونو کې اوس هم د مازیګر مهال هماغه پخوانی ارزښت له ځانه سره ساتلی او تازه دم شاعران یې هم په خپلو شعرونو کې له انځورونو څخه استفاده

کوي.او له دې هر څه سره سره مازيګر يو مذهبي او اسطوريي تقدس هم لري، ځکه خو دا لنډۍ د ډېرو په خوله وي چې:

مازيګری دی ښېرې مه کړه
ته به د ناز ښېرې کوې رښتيا به شينه

فال

سریزه:

فال کتل داسې یو دود دی چې له پخوا نه پښتنو سره راروان دی او په ډېرو سیمو کې اوس هم پالل کیږي. اوس هم یو شمېر پښتانه د رحمان بابا په اشعارو فال ګوري، اوس که فال کتوونکي په بازارونو کې ډېر نه تر سترګو کیږي، نو ګڼ شمېر فال کتوونکې ښځې په کورونو ګرځي او د نالوستو ښځو فالونه ګوري او په بدل کې ترېنه پیسې اخلي.

راپور

سره له دې چې پښتانه د اسلامې عقایدو لرونکي دي، خو یو شمېر داسې دودونه هم پالي چې شریعت کې جواز نه لري. په دې کې یو هم د فال کتل دي چې اکثره ښځې پرې باور لري او

دخپل ژوند د راتلونکې په اړه فالي ته د خپلو لاسونو کرښې ورښيي.

د نسيمې سيد په نوم يوه ميرمن وايي چې نالوستې ښځې له يوې مخې د فال کتوونکو په خبرو باور لري.

«هغه ښځې چې بې سواده دي، کورنۍ ښځې دي، هغوی په فال عقيده لري.مثلاً يوه ښځه راځي، د هغوی دلاسونو کرښې ګوري، هغوي غولوي او په مقابل کې ترې پيسې اخلي.لکه څنګه چې يو روانشناس د خلکو قوارې(شکل) ته ګوري او روحيات يې مالوموي.په همدې توګه فال کتوونکي ښځې هم کورنيو ښځو ته داسې خبرې کوي چې د هغوی د خوښې وړ وي»

د رنا قادري په نوم يوه ميرمن چې د نجوم علم يې لوستی او د لاسونو د کرښو په پيژندلو کې مهارت لري وايي چې هټلر به د خپلو لاسونو له کرښو څخه خپل ملک کنټرولاوه.

«يوازينې کس چې په کف شناسي پوهيده، هغه هټلر و چې د خپل ملک چارې به يې د خپلو لاسونو له کرښو تنظيمولې.خواوس ډېر ځوانان شته چې فال کتوونکو ته ورځې او ورته وايي چې ته زما د لاسونو دا کرښې وګوره چې زما په نصيب کې دا جينۍ شته او که نه، چې فال کتوونکي دا توانمندي نه لري دا هر څه په تعليم او کوشش سره کيږي»

میرمن قادري زیاتوي چې د فال کتل یې زده دي، خو له ځانه پرته د بل چا فال نه ویني.

«ما په پاکستان کې پوره لس کاله د نجوم د علم مطالعه وکړه. زه اوس کولای شم چې د لاسونو له کرښو د خپل ژوند راتلونکي احتمالي خوښي او غم یو څه مالوم کړم خو چا ته حال نه وایم. خو نور فال کتوونکي چې ما ته وایي چې ستا په تقدیر کې یې دا لیکلي نو زه پوهېږم چې دروغ وایي.

-میرمن قادري، تاسو نورو خلکو ته هم فال ګورۍ او که څنګه؟

زه نورو خلکو ته فال نه ګورم، ځکه چې زما کورنۍ او دوستان زما په فال کتلو باور لري او زه هغوی نه شم خپه کولای»

د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي استاد لال پاچا ازمون بیا په دې باور دی چې د فال کتلو کلتور له هندوانو څخه پښتنو ته ورپاتې دی:

«د رحمان بابا په اشعارو باندې به خلکو فال نیولو، د یونس په اشعارو چې د رحمان بابا پېرو شاعر دی خلکو به پرې فال لیده. کله چې د هندي سبک پېروان دلته پیدا شو، تګ و راتګ زیات شو، نو دا د فال کتلو طور و طریقه دلته راولېږدول شوه. پخپله په ذاتي صورت کې د پښتنو په وجود کې دا شی نه شته. او نه یې په کلتور کې دومره موجود دی. تاسو ګورۍ چې په ښارونو کې د سرکونو په غاړه چې څوک

هم فال ګوري، هغه پښتانه نه دي، د نورو ځایونو څخه راغلي دی او فالونه ګوري چې اکثره یې په کې هندوان دي»

د ننګرهار پوهنتون د حقوقو پوهنځي استاد منګل شیرزاد فال کتل د نالوستو خلکو د باور سره جفا ګڼي

«ځینې کسان چې د ولسونو له سپیڅلتیا نه غلطې استفادې کوي، هغه دا فال کتوونکي دي. البته د نجوم علم شته چې د ځینو آلو او اسبابو په ذریعه یو څه کارونه تر سره کوي، خو ځینې هغه کسان چې په کورونو ګرځي او فالونه ګوري او زموږ نالوستې ښځې غولوي چې مثلاً ته به دومره زامن راوړې، تا سره به میړه دا سې سلوک کوي او ستا بخت به ډېر ښه وي ته به خوشبخته یې، دا هغه څه دي چې له اسلام سره اړخ نه لګوي. دا یو غلط کلتور دی چې په دې جامعه باندې حاکم دی»

د ننګرهار د اطلاعاتو او کلتور ریس اورنګ صمیم فال کتل یو ناوړه دود ګڼي او وایي چې زموږ د خلکو عقیدې او اقتصاد کمزوري کوي.

«موږ کلتورونه په دوه ډوله ویشو چې یوه ته یې منلي او بل ته یې نامنلي وایو. هغه چې منلي دي هغه زموږ په ګټه دي او هغه چې نامنلي دي، هغه زموږ اقتصاد ته ضرر رسوي، هغه زموږ ټولنیز شخصیت ته ضرر رسوي او هغه زموږ کلتور ته

صدمه رسوي چې له دې جملې څخه يو هم د فال نيول دي. دا يوه خرافاتي عقيده ده چې زموږ زيات ځوانان د دې ښکار کيږي زما له علماء کرامو څخه دا هيله ده چې د دغسې خرافاتو په وړاندې خپلې فتواګانې وړاندې کړي»

د يادولو وړه ده چې پخوا به د جلال اباد ښار په بيلابيلو چوکونو کې د سرکونو په غاړه فال کتونکي ناست وو او د طوطيانو په ذريعه به يې د ځوانانو د ارمانونو د راتلو کيدو په خاطر فالونه کتل، خو اوس ګڼ شمېر ښځې په کورونو ګرځي او د کورونو دننه د ښځو فالونه ګوري او له دغې لارې په زرګونه روپۍ لاس ته راوړي.

په ننګرهار کې
د ولور ځای ګل نیولی

سریزه:

د خپلوۍ یا رشتې په معامله کې چې کله د هلک کورنۍ ته د انجلۍ د کورنۍ له خوا د ستمال ورکول کیږي، نو په یوه پتنوس یا شکور کې یې په ښکلي ډول ګل جوړ کړی وي چې د هلک کورنۍ د خپلوانو په ګډون په ګل کې د خپل وس مطابق پیسې اچوي چې هغه پیسې بیا د کوژده شوې انجلۍ برخه وي

راپور:

د ننګرهار په یو شمېر سیمو کې د خپلوۍ یا رشتې په معامله کې اوس د ولور ځای ګل نیولی دی.
ګل چې په یوه نوي شکور یا پتنوس کې په ښکلي ډول جوړ شوی وي او یوې وړې ډولۍ ته ورته شکل لري، د انجلۍ د کورنۍ له خوا د هلک کورنۍ ته د د ستمال ورکولو پر وخت

کېښنودل کېږي، چې د هلک کورنۍ په کې د ولور په ځای د خپل وس مطابق پیسې اچوي.

د پاخه عمر لرونکي زرغونه چې د ننګرهار ولایت د کامې ولسوالۍ سره تعلق لري او له ډېرو کلونو راهیسې په جلال اباد ښار کې اوسېږي، وایي چې په ګل کې اچول شوې پیسې د نجلۍ برخه شي.

«پخوا به ولورو چې د هغه وخت او زمان چې څه پیسې وې، د هلک پلار ته به د نجلۍ پلار ویلې چې دوه لکه، یو لک یا پنځوس زره روپۍ به راکوې. خو اوس دا رواج دی چې د خپلوۍ په معامله کې دستمال ورکوي، نو په هغه پتنوس کې چې ګل ایښې وي، هغه ګل چې د هلک کورنۍ اخلي، نو په پتنوس کې ورته د خپل وس مطابق پیسې اچوي چې دا پیسې د نامزادې انجلۍ شیریني وي چې بیا یې په خپل جهېز لګوي»

څانګه حبار خیل چې د حصارک ولسوالۍ څخه ده او اوس په جلال اباد کې اوسیږي خوشحاله ده چې د ولور ځای ګل نیولی دی.

«پخوا به چې یې کومه نجلۍ چاته په نوم کوله نو د هلک او انجلۍ پلرونه به سره کیناستل او په ساعتونو ساعتونو به یې دا جنجال کولو چې دومره پیسې به راکوې، د هلک پلار

به ویلې چې زه دومره وسه نه لرم خو د نجلۍ پلار به ټینګار کاوه چې هر څنګه وي دا ولور به راپوره کوې. خو اوس د نجلۍ لخوا یو ګل د هلک کورنۍ ته ورکول کیږي چې ګل ټوکره ورته وایي، نو د دغه ګل په بدل کې د هلک کورنۍ د خپل اقتصادي حالت ته په کتو سره په پټنوس کې د نجلۍ لپاره برخه اچوي»

د مرسل نوري په نوم یوه بله نجلۍ وايي چې په کومې نجلۍ چې ولور اخیستل شوی وي، د خاوند په کور کې یې ژوند تریخ وي.

«اوس چې د ګل دستې رواج نوی نوی رامنځته شوی، زما په خیال ډیر ښه رواج دی. ځکه چې په کومو جینکو چې ولور واخیستل شي، د خاوند په کور کې یې ژوند ډېر تریخ وي. نو که چیرې دا رواج دود شي، زمونږ خوېندې به په خپل راتلونکي ژوند کې ډېرې خوشحال وي»

یو تن شاعر او لیکوال امین الله زهیر تمه لري چې په ټوله پښتونخوا کې د ولور ځای ګل ونیسي.

«د ګل اخیستلو په وخت کې د نامزاد د کورنۍ تر څنګ د هغوی خپلوان او عزیزان ورځي او د ګل ورکولو په وخت کې په پټنوس کې د نجلۍ لپاره برخه اچوي. په دې کار سره یو خو د ولور هغه کلچر له منځه ځي او بل دا چې دغه پیسې د نجلۍ

برخه وي چې هغه پرې بیا د خپل واده له پاره د خپلې خوښې سینګار توکي اخلي»

د ذکر وړ ده چې د ننګرهار ولایت د بېلابېلو ولسوالیو خلک چې په دې وروستیو کلونو کې جلال اباد ښار کې د ېره دي، او یا هم هغه سیمې چې ښاري کلتور یې خپل کړی اکثره یې د خپلوۍ یا رشتې په معامله کې د دستمال ورکولو پر وخت د ولور پر ځای ګل ته ترجیح ورکوي.

۳۹ شمېره

په افغانستان کې د ۳۹ شمېره له پخوانه د عامه ذهنونو په وړاندې د اخلاقي فساد په جرمونو ککړو خلکو ته کارول کېږي او اکثره خلک د دغې شمېرې څخه بد ګڼي. د موټر په نمبر پلېټ کې یې نه خوښوي او د خپل موبایل له پاره داسې شمېره نه اخلي چې په سر او یا اخر کې یې ۳۹ راغلې وې.

په جلال اباد ښار کې د عبدالقیوم امیني په نوم د موبایل سیم کارتونو یو تن پلورونکی وایي چې هغه سیم کارتونه وربانډې ټول کوټه شوي، چې په سر، منځ او اخر کې یې یاده شمېره راغلې وي. نوموړي وویل:

«موړته چې د موبایلونو له کمپنۍ نه یو سیټ یا زر عدده سیم کارتونه راشي نو هغه موږ پسې ثبت شي. په دې کې په سلګونه داسې سیم کارتونه هم وي چې په سر، منځ یا اخر ته یې نهه دېرش شمېره راغلې وي له موږ نه دا سیم کارتونه هیڅوک نه اخلي. کمپنۍ یې هم

بېرته له موږ څخه نه اخلي، اوس ما سره په سلګونه داسې سیم کارتونه پراته چې د ۳۹ شمېرې له وجې رابانديې کوته شوي دي، حکومت باید داسې وکړي چې د ټولو کمپنیو کوډونه دې ۳۹ کړي چې ټول خلک مجبور شي چې په سیم کارتونو کې له دغې شمیرې څخه ډډ ونه ګڼي.»

د تورخم کابل د لویې لارې یو تن ډریور مسعود چې د موټر د نمبرپلېټ په سر کې یې ۳۹ شمېره راغلې، وایي چې اکثره مسافر هم ورسره په موټر کې د تلو له پاره زړه نه ښه کوي.

«زما د موټر د نمبر پلېټ په سر کې ۳۹ راځي. کله چې په هلته کې خپل وار ته موټر ودروم، نو سورلۍ را سره په دې خاطر زړه نه ښه کوي چې نمبر پلیټ مې نهه دېرش دی. په ښار کې چې تېرېږم د نهه دېرش غږ راپسې کېږي. څو ځلې مې له خلکو سره جنګونه هم پرې کړي دي، څو جوړه جامې مې په کې شکېدلي دي. اوس مې د مجبورۍ ورځې نه موټر په کور کې درولی دی.»

د عامه ذهنیت دې مسلې هغه وخت زور واخیست چې د لویې مشورتي جرګې د ګڼو ښتو کمېټو څخه یوه ۳۹ راغله، نو دې کمېټې له دغې شمېرې له اخیستلو

نه انکار وکړو، د جرګې چاروا کو هم د دوی غوښتنه ومنله په ۳۹ شمېره یې چليپا کش کړه او پر ځای يې يو ځلوېښتمه شمېره ورکړه.

کله چې د لویې جرګې د ۳۹ کمیټې استازو احتجاجاً دغه شمېره رد کړه، نو په هماغه سهار په امریکا کې میشت افغان شاعر او ژورنالست په انټرنیټي پاڼې فیسبوک کې په خپل پروفیل ۳۹ ولیکل او له نورو ملګرو یې هم په دې ټکو غوښتنه وکړه:

که غواړئ پخپلې ټولنې کې د خرافاتو په وړاندې يو وړوکی او د خپل وس سره ګام پورته کړئ، نو راځئ د احتجاج په ډول خپل د پروفایل تصویرونه ۳۹ وټاکو.

په همدې ورځ په سلګونو افغان ځوانانو خپل نوم سره خواکې د تصویر په ځای ۳۹ ولیکل.

فواد لامع مو د ټیلفون په کرښه وپوښته چې څنګه ورسره دا احساس پیدا شو. هغه راته وویل:

«کله چې د هیواد مشرانو په لویه جرګه کې د ۳۹ شمېرې څخه انکار وکړ نو دغه خرافاتي مسلې ته یې ناخود اګا مشروعیت ورکړو. دا خرافاتي مسله یې یو ډول رسمي کړه. ما له ځو تنو دوستانو سره په دې هکله

مشوره وکړه او هغه څه چې د دې خرافاتو په وړاندې زما له وسه کیدل هغه دا وو چې زه دې په خپل فیسبوک باندې د تصویر په څای د نهه دېرش شمېره ولګوم او له نورو دوستانو هم وغواړم چې دا شمیره دومره دېره شي چې بلاخره خلک یې بد ونه ګڼي»

کله چې مو دا خرافاتی مسله د جلال اباد ښار د یوه جامع جومات خطیب قاري اسماعیل مخې ته کیښوده هغه مشال راډیو ته وویل چې له ۳۹ شمېرې څخه بد ګڼل د ناپوهو خلکو کار دی.

« که دې ته نظر وکړو نو سړی په دې ګناهګاربږي هم، ځکه د الله تعالی په نومونو کې هم یو **نهه دېرش** دی. د نبي کریم «ص» په نومونو کې هم یو **نهه دېرش** راځي. د قرآن کریم په ایاتونو کې هم **نهه دېرش** ایات راځي. په حدیثونو، سورتونو او صحیفو کې هم **نهه دېرش** شمېرې راځې. دا یوه غلطه افواه ده. دا د خلکو د ذهنونو یو غلط تعبیر دی. په دې سړی ګناهګاربږي.»

یاده دې وي چې د تیر یوه کال راهیسې په کابل کې شخصي موټرو ته د نمبر پلیټ په ورکولو کې سر ته د ۳۹ شمېره راځي. خو د یوې ناتایید شوې سروې له مخې په جلال اباد کې

زرګونه دا سې شخصي موټرې ولاړې دي چې ګمرکي محصول يې کړی خو د ۳۹ شمېرې له وجې ورته نمبر پلېټ نه اخلي